

יועל (דור הדר ודורשיו ח"א 156). בנציבין אשר כארם נהרים נוסד בימי ר' יהודה בן בתירה ישיבה, ובעת ההיא גם ר' חנניה בן אחי ר' יהושע התישב בנהר פקוד והרביץ שם תורה, אבל לא שמענו אם אלה הישיבות עשו פרי לברכה, רק זאת ידענו כי הריש גלותא אשר היה בימים ההם בימי מלך רבן שמעון בן גמליאל השני לנשיא בא"י שלח את בנו רבי נתן הבבלי לא"י ללמוד שם תורה ובלי ספק סדעתו שבארץ בכל מולדתו לא יכול להשיג זאת. ואף כי אין להכחיש כי היו בהם תופשי תורה כי אנשים כר' חייא ובניו, אשר נתחנכו וקנו להם השכלתם בארץ בבל, לא מעפר יצמחי ומצאנו שרבי שבח את בני בבל על תורתם. ששאלוהו: בני בבל מפני מה הם מעשרין? והשיב מפני תורתם (שבת קיט.), בכל זאת ברור הדבר כי עד אחרית זמן התנאים לא היתה התורה שבעל פה בכבל על הדרך שהשתלשלה בא"י נחלה רק לאחרים. וכמה דינים וחקים אשר היו תולדות זאת התורה לא היו נהוגים בכבל, ואף אם היו נהוגים לא היו בקיאים בדקדוקיהם. ונאמנה אלינו עדותו של רב שרירא גאון באגרתו הירדויה: ואתרוק (רב) לרוכתא דלא הוי בה תורה והיא סורא דהיא מתא מחסיא והו ישראל נפישו ההם ואפילו אסור והיתר לא הוו ידעי ואמר רב אית'ב הכא כי היכי דלהוי תורה בהאי דוכתא. ודי לנו בעדות הגאון הבבלי הזה לדעת ולהודיע כי עוד אחרי מות רבי לא היתה התורה מתפשטת הרבה בכבל ומצב הדתי שם היה שונה מן המצב הדתי אשר בא"י. ובנהרדעא, אף שכבר בימים הקדמונים היו שם בני תורה, ור' עקיבא מצא שם את נחמיה איש בית דלי בעל הלכות קדמוניות אין זה ראיה על היות יושבי הארץ בעלי תורה, כי זה החכם נחמיה איש בית דלי אולי רק במקרה בא לנהרדעא ור"ע פגש בו שם. ועל כל פנים דרישת התורה בנהרדעא בימים ההם כאין נחשבה לעמת הפעולות הגדולות אשר פעלו בה החכמים בא"י. והלא עיד בזה הראשון של האמוראים היו אמורים על בני נהרדעא: כי אינם בני תורה. ואולם טובן הדבר מעצמו כי לא היה לאל ידם להגדיל מעשיהם על אדמת התורה שבעל פה מבלי עזרה מחכמת ארץ ישראל אשר שם ארץ מולדת לתורה הזאת ושם היה איצר כלי חמדתה.

בימי רבי יהודה הנשיא חי בכבל ריש גלותא רב הונא שמו אשר בלי ספק הגיע לפקידה הרמה הזאת אחרי מות אביו של רבי נתן הבבלי אשר היתה לו משרת ריש גלותא בימי רבן שמעון בן גמליאל אבי רבי, רב הונא מת בחיי רבי ונקבר בא"י והן אמנם כי רב הונא הזה בלי ספק היה חכם בתורה כי לולא כן לא היו קוראים אותו רב וגם רבי יהודה הנשיא לא היה אומר עליו, אי מליק רב הונא ריש גלותא להכי אנא מותכניה ליה לעיל מגאיי" (ב"ר פל"ג), אבל לא שמענו אם היה מתופשי ישיבה, ואם היה לא נודע לנו מתורתו מאומה²⁾ אחרי מות רבי מצאנו ריש סדרא בנהרדעא ורב שילא שמו (יומא כ: ובאגרת דרש"ג) אשר ביתו היה נכבד בעמו והיו קוראים אותו רבי רב שילא (ר"ה כג. ובכ"ס) ואולם מתורותיו אין בירדנו רק דברים אחרים והם קמני הערך וכל תוקף ישיבתו ופעולתו אשר פעל לא עצמו מאד להגדיל תורה בארצו. אמנם בימים ההם ובעת ההיא עלו שני ככבים מזהירים בשמי החכמה התלמודית אשר האירו ארץ כבל מכבודם. שנים מבחירי התלמודי רבי הביאו התורה לכבל ויסרו שם ישיבות גדולות ובישיבות אשר היו בה מכבר הימים הביאו רוח

2) בתחלוץ ח"א צד 58 בתוצאה שניה כתב ר"א קראכמאל שר"ה ר"ג ויה רבו של שמואל ובבל נקום שפצאנו בעא סניה שמואל סר"ה אינו ר"ה תלמיד רב ושמואל אלא ר"ה ר"ג (נשון ה חולין יג.) ולדעתי עדיין חסר שכול כי אפשר שר"ה זה הוא תלמידו של שמואל ולא שאל ססט שמואל אלא למבדקה. כמבואר בויקרא רבה פ' אחרי דאשר שהרב שאל לתלמידו ולמבדקה. יוד' ח"ג

רוח חדשה והחיו העצמות היבשות, אלה החכמים היו רב ושמואל וזה שמש אשר יקרא להם: רבותינו שבבבל.

רב אשר נקרא גם בשם הפרטי א בא היה לו גם שם לזוי אריכא. על דבר הוראת השם הלזי הזה לא דברו בתלמוד מאומה, אבל בדורות האחרונים דרשו על הדבר. יש חושבים כי קראוהו אריכא. יען כי היה ארוך בדורו (נדה כד: חולין קלז: בפרש"י) ויש חושבים שאריכא הוא שם מקום עיר מולדתו של רב או שאריכא הוא כנוי הכבוד והשררה) וקשה הוא להכריע במחלם אבל נראים הדברים שהכונה הפשוטית אף היא היותר קרובה שהכנוי "אריכא" בארמי הוא כמו "הארוך" בעברי. ארץ מולדתו היתה בבל ומשפחתו נשואה פניה עד מאד ומתיחסת עד מלכי יהודה. ר' חייא הגדול היה אחי אביו "אייבוי". ויהי בעלות ר"ח רבה ובניו מבבל לא"י עלה גם רב עמהם ושם גדל בבית רח ויהי לו כבן. למדו, חנכו, פרנסו וכל מחסוריו היו עליו (עירובין עג'). כר"ח יודו הלך גם הוא לישיבה הגדולה ולמד לפני רבי, ולפעמים היה גם סמוך. על שלחנו (ברכות מג). וכר"ח גם הוא לא מש מתוך אהלו של רבי והתבונן בכל דרכיו ומעשיו אם גדול אם קטן (שם יג. וכירושלמי שם פ"ב ה"א). גם כשבתם יחד לפני רבי לא הסיר ר"ח עיניו ממנו ויושב אותו מאחוריו יען כי בשבתו בקרבתו אף נקל יהיה לו להבינו דברי רבי על נכון (חולין מז.). ועל דרך זה גדל רב בחכמה ובבינה יתרה מיום אל יום. בשקידה רבה שאב תלמידו ממעניות חכמה אשר כרה ר"ח דודו ואין מספר לכל הדברים אשר דן-לפניו וקבל ממנו הלכה¹) וברוח נדיבה פתח לו חדריו תורתו והביאהו תוך מכמני חכמתו עד שגם מגלות סתרים אשר חבר ככתב לא מנע ממנו (שבת ו: ב"מ צ"ב.) ופעם אחת היתה נסכה מעם ר"י הנשיא כי לא בא ר"ח כפעם בפעם לישיבה כמו חדש ימים, ובמשך הימים האלה למד ממנו כל כללי התורה (ירוש' כלאים פ"ט ה"ד) וכל ההלכות אשר הביא אתו מבבל (ב"ר פ"ג). מכל זה נראה כי עיקר תלמודו היה לו מר"ח ואף על כן נמשך אחריו בכל דבריו ולא מלאו לבו לעשות מעשה אשר לא ראה שגם ר"ח עושה כן (ירוש' יבמות פ"ב ה"א). ותהי נפשו קשורה בנפשו, והיה משמש אותו כמשרת העובד את אביו (ירוש' סנהדרין פ"ג ה"ג) וקראו חביבי בלשון נופל על לשון, שחיה אחי אביו וגם מחביבותו אליו (בב"מ), וגם ר"ח קראו בלשון כבוד, "בר פחתי" (ברכות ו: ובב"מ) כלומר בן גדולים²).

עם שקידתו הרבה יתרון הכשיר חכמה קשור בו, ויהי בין תלמידיו רבי מן הראשונים ור' יוחנן יספר עליו כי מי שראה את רב נושא ונותן בתורה עם רבי נדמה לו כאלו יצאו שביבי אש מפיו אל פיהו של רבי ור"י מעיד על עצמו כי הוא לא הבין מה הם אומרים (חולין קל"ז:). ופעם אחת כשבת רב כבר כבבל בא אחד מתלמידיו

(8) פירסם בארבעים 1847 כתב שהוא שם מקום ואין נראה. ובתולדות רב שכתבתי בילדותי ונדפס ככוכבי יצחק תר"ז שערתי, שהוא שם הישיבה הראיית משבת (נפו) שאמרו על לוי נכרא רבה אריכא. והדרגא בי שמיני שני' חמט' כרבוש. שבכתובות (קנו) מובא ג"כ ענין זה ול"ג אריכא. ובכ"י מינכן גם נשבת ל"ג אריכא תראשון. ואח"כ תחת נכרא רבה אריכא נרס. נכרא אריכא. ולפ"ו נראה דל"ג אריכא וסחסת דמיון האיתיות במלות נכרא רבא ובמלות נכרא אריכא נעשת השבוש ותחת נכרא אריכא השני שבכ"י צ"ל נכרא רבא. ובענין שמו הפרטי על מש"כ במאמר הנ"ל הערה א' והחלפתי שהוא א. ב. א. ואפשר שגם השם רב ר"ח רב בא. וגם רב בר שאב (מ"ק כו.) חייא בר רב מרסתי (שבת קמב.) ג"כ שמש בא דתינו אבא.

(4) ירוש' שבת פ"א ה"ג ביצה פ"ג ה"א ופ"ד ה"ב ברכות פ"ו ח"ה מ"ש פ"ח ה"ה כתובות פ"ב ה"א ב"מ פ"ה ה"ו ובכ"מ. כ' שבת כ"ס צ"ה. קלח. עירובין יב: קב.) פסחים (פתי) כתובות (נב.) גדרים (עו) גזיר (נפ.) ב"מ (מד: עו:) כ"ב (פא.) ע"ו (עז:) מכות (יא.) ועוד בכ"מ.

(5) בערוך ע' ב' בר פ"י בר ררברני וכך פרש"י בכ"מ עוד פ"י בערוך בר פאתי כמו פאתי מואב והחלוק הניה שצ"ל בר איתוי והעיקר כפי' הראשון וכך מוכח מני' תירושלמי שגם בר פיהא.

(ד"ד ח"ו)

מתלמידיו לפני ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש ואמר הלכה בשם רב, ורשביל אמר כמתמיה מנו רב ומונו רב? כי לא ידע אותו והשיבו ר' יוחנן לאמר: וכי לא ידעת את האישי-זאת-שיחו תלמידם של רבי ור"ח רבה) והאלמים שכל אותן השנים ששמש אותן תלמיד בישיבה אני שמשתי בעמידה, והוא גדול בכל עיני התורה ופדיה. יאף רשביל מיד נזכר ואמר וזכר אותו האיש למוב שאמרו שמועה שמשו (חולין נד.) עוד: בימי מגורו בארץ ישראל נחשב רב בין גדולי החכמים ויהי נשוא פנים בעינו הזקנים אשר בדרור הוא (מ"פ ז). כאשר עשה רבי הקנה בעיני הלוכה שדה מן הסקריקון היה רב במיני המתקנים (מנהדרין לו). ועתה בראותנו כי נחשב כחבר לתנאים האחרונים שבימי רבי למה יגרע להיות גם הוא בערך-תנא, ואף מפני זה לא תקפידו בעלי הגמרא להחשיבו כתנא ואמרו עליו "רב-תנא הוא ופליג" (ערובין נ: וש"ג). ומצאנו גם שהובא אחד ממאמריו בדבור הצעה "תני" כאלו הוא ברייתא (ירוש' שביעית פ"ד ה"ח) וכן נזכר מאמרו בדבור "תנו רבנן" (שבת נג:). ויש מגדולי הרבנים החליטו בקבלה מן הגאונים כי כל רבי אבא סתם הנוכר בברייתא (בדרכות מט. כתובות פא. חולין פ"ה.) מכון על-רב (ערוך ע' רב בשם רה"ג) ואף שהדבר אצלינו בספק) על כל פנים שאר הראיות שהזכרנו מספיקות כי רב היה במדרגת התנאים.

ואמנם בכל זאת לא ראה רב באי שכר טוב בעמלו. נפשו יודעת מאד כי לפי כשרונו נועד להגדיל מעשיו בעמו ולא לבלות ימיו בבית המדרש כאחד התלמידים. ארץ מולדתו, בכל, בעבודת-האהבה משכנתו אחריה, וכל ישעו וכל חפצו לנרוב לה כחוד וחכמתו למען הרימה משפל מצבה בתורה ובחיים הדתיים. ועל כן עוד בחיו רבי היה מתאמץ לשוב בכלה ולבטוע שם אהלו לתורה ולתעודה. זה התפץ התחזק בקרבו על ידי מאורע אשר אירע לו עם רבי חנינא בן חמא. למכה קמנה וקלה היה זה החכם סחרחך ריב עמו. זה הריב אשר בראשיתו כפומר מים היה לסדון בין שניהם, ואף כי רב התכנע לפניו פעם אחר פעם לדחותו לא העתר לו ר"ח. והישיבו אשר דברו החכמים בדרור אחר על מניעתו להתפיים, באמרם כי ר"ח במועצה ודעת עשה זאת. הוא ראה אחרית חיי רבי קרובה לבא, ובקרבו היתה נפש-מיחלת כי אותו ימנה רבי לראש ישיבה אחריו, ורק את רב היה ירא. והיה לו למוקש, כי ידע-מאד כי גדול רב ממנו בתורה וביוחסו ומי יודע אם לא ברגע האחרון ישים רבי את עינו עליו ויצוה כי רבי ימנה בראש, ויהי הוא — ר' חנינא — נדחה מפניו, על כן לא התפיים אליו והחזיק במדיבה והרחיב הפיודו ביניהם, בקוותו כי זה יאלצהו לעזוב הארץ הזאת וילך בבלה אשר בלא זה עיניו נשאות אליה⁶). ואף אמנה כאשר חשב רבי חנינא בלבבו כן-היתה. זאת-המריבה היתה לו למורת רוח, ואף על כן לא בוגש רב עוד. ונמר בלבו לעזוב ארץ-הקדושה ולשים לדרך פעמיו ללכת בבלה. ר' חיאי דודו בראותו כי מתאמץ הוא ללכת בלי ספק שמח בלבו על הדבר,

כי

(6) בחולין תני רבי רבה ור"ח חשבתו שקראו לרב רבית חבדילו סר"י. נשיאת שנקרא ג"כ רבי אבא אינו כן כי בבבלי אין קרין רבי אלא לרבי הנשיא א' ומ"כ ייתר נכון לתנייה בנמ' ולגרוס רבי ור"ח רבה. (7) ע' בבבלי יצחק חלק ח' במאמרו תולדות רב דב 26-תערת ג' מש"כ שם בענין רב תנא הוא ופליג ובנין ר' אבא בברייתא והנחתו שלמי סוגית חש"ס בברכות דף ר' אבא שאמר שם כל שאינו אומר ברית ותורה ומלכות בבה"מ לא יצא ע"כ אינו רב דהא מתך ברייתא: מסייע ליה לר' אלעי אמר רבי יצחק ב"א משום רבנו כל שלא אמר ברית ותורה ל"י. ורבנו זה מנו אס תנא רבי וזי צריך סיוע בברייתא דרב? ואם הוא רב מאי דאית מדר' אבא לרב תנא ר' א חיינו רב? וכי תדמייתו לקבלת ר' ב"א סיעתא מרב דברייתא תרי רב הננאל אמר יצא לימרך עליה תיבחה סר"י אבא דברייתא דחיינו רב וק' דרב אדרב? ולבסוף מסיק ואת שבקית תני תנאי ואמוראי ועבדיית כרב ותא על זה אנו דנין אם אמר כן רב משעל: והי"ל ליפיר ואת שבקיה כל תני תנאי ועבדיית כרב הננאל, וזוהי דר' אבא זה אינו רב.

(8) ע"י יומא (פז): ובמאמרו תולדות רב הנ"ל תערת ז' רמותו על פ' תנ"י כפי שמרשתי בניני.

כי הוא אשר יותר מכל בני דורו הכיר כשרוני רב וידע מעלותיו ומדותיו הוא ראה לאחור כי מרב יקום חלד לארץ בכל אשר הוא ארצו ומולדתו. ועל כן נתן לו רשות לדין ולהורות. אבל מצותו כי תהיה לו סמיכה שלמה מאת הנשיא בקש גם לפני רבי כי ימנהו לחכם ויסמוך ידיו עליו. ואמנם לא מלא רבי בקשתו אך לחצי, הרשות לדין ולהורות אבל להתיר בכורות לא הרשות (מנהגיו ה' ירושל' חגיגה פ"א ה"ח). והנה אין ספק בדבר כי ר' חייא היה נבדל על ככה, ואיך לא יהיה נבדל בראות זאת? הלא היה גלוי לעינים כי ימסע כמזם היה עם רבי על מנעו מרב סמיכה שלמה. הן גם בעד רבה בר חנא. בן אחיו בקש רבי חייא מלפני רבי כזה בלכתו בכלה ולא חדל רבי לעשות מיד את אשר בקש ונתן לו רשות וסמיכה שלמה בלי כל תנאי, ומה היה רבה בר חנא לעומת רבי? כננס בפני הענק, הלא עשר מעלות נבה רב ממנו! ובכל זאת נתן לו רבי יתרון על רב הגדול ממנו בכל עניניו. אין זאת כי אם סבה גדולה הניעתהו לבלתי נתן סמיכה שלמה לרב. רבי יודע מאד כי הכלית רב בשוכו בכלה ליסד שם בתים לתורה וידע מאד כי רב הוא האיש אשר מצד תכונותיו ומעלותיו יתרוניו וכשרוניו הוא הנכון להרים בכל למדרגת ארץ ישראל ולעשותה כמות לכל עניניה, וזה נחשב בעיני רבי סכנה גדולה לא"י כי על ידי זה יותר הקשר אשר חברה את שתי הארצות האלה ויצא מזה נזק גדול למעלת א"י בכמה צדדים וביותר יהיה הנזק לנשיאות, ועל כן יובן הדבר למה מנע רבי הסמיכה השלמה ממנו כי חשב אולי זה יעכב הדבר ולא יפיק ממנו כי יהיה נזכר המיד כי חסרה לו סמיכה שלמה מארץ ישראל, ונבין עוד למה אחרי מות רבי כאשר בקשר רב מרבן גמלא ברבי סמיכה שלמה למה גם הוא מנעה ממנו, ואמ"י: איני מוסיף על מה שנתן לך אבי (ירוש' חגיגה שם). אבל הוא הדבר אשר דברנו ששיבת רב לבלתי היה מאוהב גדול לבני א"י ועוד יותר לנשיאות. הכל היו יודעים כי רוב התורה והחכמה אשר קנה לנפשו וכשרון פעולתו מצורף עם אומץ רוחו לבצע את אשר זמם לעשות יפעלו העצומה גדולה על מצב הדברים בכלל. לרגלי השתדלותו וכח מעשיו יפולמו מסלות חדשות בארץ ההיא והימים יבואו אשר בהם תתרומם ככל לתור מעלת א"י, ואז יאמרו בבבל ונתקה מוסרותינו ונשליכה ממנו עבותימו ואף באמת זה הפחד אשר פחדו צדק מאד כי היה לפעולת אדם באחרית הימים.

כמו בכל אדם גדול מופת לדורו כן גם ברב הדביקו בו הדורות הבאים הגדות שינויות ומתמיהות גם נפתלות. ככה הספור שבואו בכלה מלא מאגדות מתמיהות אשר אין להן שחר. לנו ולהכלית מבוקשנו אין כל תועלת בכמו אלה, ודי לנו להודיע ולהודיע רק זאת כי בסוף ימי רבי נפרד רב מא"י וילך בכלה לגור שם, עוד היה בדרך והשמעה מביאתו עשתה רושם גדול, שני חכמים ידועים ונשואי פנים בארץ בכל יצאו לקראתו לכבוד שמו לקבל פניו. האחד היה שמואל המכונה ירמיהו והשני היה קרנא דיין לעירו (שבת קח). ובלי ספק כל היהודים שמחו לקראתו ויכבדו כי כבודו היה כבודם כי היה בן ארצם אשר התפארו בו. לפי התכלית אשר שמה למגמת פניו ראה כי היותר נדרש להשגתה הוא לדעת את הארץ ומצב היהודים אשר בה מצבם הדתי ומצב השכלתם משפמם ומנהגיהם. על כן אמר בלבו לא טוב להתישב מיד בארץ כאשר אמצו כי אם הלך למסעיו הלך ונסוע ממקום למקום אשר שם מקהלות ישראל, והנה מכל אשר ראה ושמע על מסעו הזה התודע לו על נכון כי לא תעה לבבו בחשבו כי מצב התורה והדת ומנהגי ישראל הם ברע בארץ מולדתו ונחץ לה מאד רוח כביר ויד חזקה לתקן כל מעות ולהמנות חסרוניה. והנה ראשית דרכו למקום הישיבה בנהרדעא אשר שם היה רב שילא ריש סדרא. מדי בואו שם

נגלתה

(ד"ר חי')

נגלתה לעיניו מראה אשר לא פלל לראותה. מכל היושבים לפניו לא היה אף גם אחד אשר היה ראוי להיות תורגמן היודע לפרש ולהרגם דברי הרב לתלמידיו ויהי כראותו כי אין איש, ומכלם ואין יודע קם הוא ויהי לו למתורגמן והיה מפרש את המשנה ואת הדרשה אשר דרש בה רב שילא, אך מאד היה לפלא בעיני רב כראותו כי לא נחה דעתו של רב שילא במה שתרגם ופירש רב במשנה ופרשה הוא באופן אחר. אז מאהבת האמת היה רב מהרים נגד הריש סדרא, ואמר, אמנם כן הרגמתי בפני גדולים וטובים בפני ר' חייא הגדול וישרה בעיניו וקבל דבריו, ואתה התן בפירושי דופי. מדבריו האלה הכיר רב שילא כי זה האורח אשר תרגם לפניו אינו אחר כי אם רב התלמיד המובהק של ר' חייא. ואמר לו לך ושכ במקומך, הכרתיך מי אתה ואין אני כדאי שהיה מתורגמני (יומא כ; ירוש' שקלים פ"ה ה"ח). והנה אנו רואים כי כבר במסע הראשון הזה התידע לו כמה מעטה ידעת התורה בארץ הזאת. גם במקומות אחרים אשר הגיע שם מצא כי לא ידעו דרך דת התורה משפט המעשים הדתיים באופן אשר יעשו אחיהם בארץ ישראל. בכמה מקומות ראה כי אין תורה ויושביהם מולזים במצות (עירובין ו. ק; ירוש' שקלים פ"ז ה"ג ובכ"ט), ראה כי אף על דברים אשר הם איסורי תורה לא היו מקפידים ולא מקלות דעת כי אם מחסרון ידיעתם (חולין קי). וכן ראה כי היו שינים במנהגי בית הכנסת ממנהג בני ארץ ישראל (העניית כח: מגלה כב). מכל אלה המראות הבין כי כח מעשיו וכשרוניו ותורתו והכמתו אשר אצד יותר הם נדרשים לאנשי ארץ מולדתו מלארץ הקדושה אשר שם עניני הדת ערוכים ושמורים מוסרים וסדורים.

ואמנם אם תארנו מצב הדת והתורה בכבל עד הזמן הזה באופן מאד גרוע לא נחשוב כי בא זה מפני שחלפו חק הפרו תורות אבותיהם או מפני התערבם בגוים וילמדו מעשים אשר לא יעשו, כי אם נאמר בעבור זה היו הדברים ככה יען כי בכבל לא התפשטה התורה שבעל פה כפי מה שהשתלשלה בארץ ישראל דור אחר דור, הם נשארו על המעמד אשר עמדו עליו קדמוני קדמוניהם בארץ כבל, ואם נתפשטה מעט לא מצאה קן לה במנהגי חייהם של המון העם. ואם אמרו כי עזרא העלה והביא אתו התורה מכבל לא"י וגמע שם אמת הוא, כי לא יוכחש כי כל ימי הגולה נשתכחה התורה בא"י, והעם היושב עליה היה פרוץ במעשה הדת כי פרעה הפגע ואז עזרא בעלותו השיבה לאיתנה הראשון. אבל אמת הוא כמו כן כי למן העת אשר עלה עזרא מבבל החלה התורה לדרוך במסולות חדשות והשתלשלה מעט מעט ממדרגה למדרגה כל הימים אשר עמד הבית על מכונו והתוראה יצאה מלשכת הגזית וכל ימי התנאים אשר חיו יהורו אחרי חורבן הבית עד שנחתמה המשנה אבל בכבל לא לקחו חלק בעבודת הקדש הזאת אך מעט כל משך הזמנים האלה, ועל כל פנים רוב התולדות אשר יצאו מתוך דרישת התורה בא"י ומתוך באוריהם ופירושיהם לא היו בכבל לפעולת אדם כאשר היו בא"י ובלי ספק רוב ההמון עוד אחזו מעשה אבותיהם בידיהם והלכו אחרי מנהגיהם משנים קדמוניות, ועל כן בצדק נאמר כי ממצב הדברים בכבל הבין רב מהר כי פעלת יד כביר נדרשת מאד להחיות את הרוח הרתי בארץ ולמעת בה את התורה על פי סודתה אשר הכינה ויסדורה בא"י לכל תהיה התורה לשהי תורות ישראל לשני סחנות.

אך לא בחפזון יצא להגיע למחוז חפצו ולא בבחלה בקש דרכו, אמנם במנוחה ותוחלת ראה ימים יעברו עליו ואולי גם שנים ולא יכול לבצע מחשבתו אשר השב לעשות. בקרב השנים האלה עשה חוזה עם חכמי הארץ והלך עמם בשלום ובמישור וקנה לו ידיוחס. אך גם מעת אשר פגע ראשונה ברב שילא ריש סדרא הכיר כי איני

אינו מן החכמים המופלאים וידע מאד כי קטנו עבה ממתני זה האיש הוושב ראשונה כשיבה בכל זאת חלק לו כבוד אשר יאתה לפקידתו הרמה ולא מנע רב מלכא לביה מדרשי. פעם אחת דרש ר"ש והיה רב מן השומעים, ואירע שהדורש מעה בדרשתו בהעלם ממנו מקרא מלא. אך רב מחוסו על כבודו עצר בעדו מלהוכיחו על טעותו למען לא יהיה לכוז ברבים (סנהדרין מד.). ועוד יותר היה קשר הידירות חזק ואמיץ בינו ובין שמואל ירחינאי אתי היתה בריתו האהבה והשלום כבין אחים. ואף היא שעמדה לו כי היה נכבד בעיני כל חכמי בכל ושמו הולך בכל הארץ. שמואל ור"ש היו מנשאים אותו עליון עליהם. ויהי כאשר הלכו אתו להעמידו לפני ראש הגולה חלקו לו כבוד להכניסו ראשון ולהושיבו ראשון לפניו (ירוש' תענית פ"ד ה"ב) ואף ראש הגולה נתן לו כבוד והסא אליו חנו וישימהו פקיד על המדות ועל השערים (ירוש' ב"ב ספ"ה) בעת ההיא טרם השיג רב ממרתו ולא יכול עוד להשלים חפצו ליסד ישיבה בבבל עוד היה רבי יהודה הנשיא חי ורב כתב לו פעם אחר פעם אגרות שלומים (ירוש' גטין פ"ה ה"ג ב כתובות סט.) כי אף שמנע רבי ממנו סמיכה שלמה לא חדל מכבד אותו כאשר יכבד איש מלאך אלהים ועוד היה לכוז חס באהבתו אליו. ואמנם לא ארכו ימי שבתו בבבל: והנה סבות שונות התאחדו להקריב אותו אל המטרה אשר הכין לכוז אליה. הנשיא בא"י רבי יהודה הלך לעולמו, וגם ר"ח דודו וגדולי החכמים אשר היו כחריזו נתפזרו בארצות ונתיתמה הישיבה הגדולה מגדולה. וזה היה לרב סבה גדולה להוציא מחשבתו לפעולה ליסד בתים לתורה בבבל להמנות החסרון אשר בארץ ישראל. גם סביב לזמן ההוא מת רב שילא ריש סדרא ונעדר ראש הישיבה בנהרדעא וגם בזה הביט רב כי נאיתה עתה העת לפעול בכל. מאמצי כח להיטיב המצבים ויהי כראותו כי הגיע עת לעשות נסה עוד הפעם לבקש סמיכה שלמה מן הנשיא בא"י הוא ר"ג ברבי אשר מלא מקום אביו, ובגלל הדבר הזה עלה לא"י, אבל גם רפעם חפצו לא הצליח בידו כי זה הנשיא החדש הכביד לבו לבקשתו ויענהו: איני מוסף על מה שנתן לך אבי, ויהי כראותו כי כל אשר נכנע לפני הנשיא לא הועילהו, אז נגמר הדבר בלבו לבלתי שית לב עוד לזאת וישב וילך לדרכו בבבל. ויהי כבואו שם ותהי ראשיה מלאכתו להשתדל למלאות פקידת הראש ישיבה בנהרדעא תחת רב שילא, ולא ארכו הימים וחפצו הזה נעשה. שמואל חברו ואוהבו נפקד להיות ראש בנהרדעא. בהשקפה ראשונה נתמה על החפץ מה זה ועל מה זה ברח רב מהשררה הזאת ונתנה לאיש הקטן ממנו בשנים ובחכמה? והלא שמואל עצמו מדעתו כי גדול רב ממנו היה מסרב לקבל פקידתו באמרו כי יאתה לרב הגדול ממנו? ועל כן מה זה המניע את רב לקבל עטרה אשר לו יאתה ואשר היא כלי ישעו וכל חפצו ומטרת כל משאלותיו? אבל אם נתבונן בדבר נראה כי מחכמה עשה זאת. הגה שמואל ישב בארץ כבר ימים ושנים והיה נוח לבני ארצו ומקובל לחכמיה ונכבד בעיני מלך ושרים על כן חשב רב כי הוא נדרש למויבת ארצו ולתכלית השלום אם שמואל יקבל זאת הפקידה הראשונה. ואמנם אולי שם רב לבנו גם לזאת כי קריאת שמואל לפקידה הרמה הזאת תהיה הצעד הראשון למצב חדש בבבל להפקיד איש אשר לא היה לו סמיכה מן הנשיא בא"י להיות ראש לישיבה הראשונה -- כי גם שמואל לא היה מן הסמוכים בא"י. ובוזה נתקה אחת מן המוסרות אשר הכבידה אכפה על בכל. ואחרי אשר נעשה זה הצעד הראשון לא יקשה לרב לעשות גם הצעד השני ליסד גם הוא ישיבה שניה מבלי פנות עוד להסכמת הנשיא בא"י. כבר ראינו כי רב על מסעיו בעיירות בכל בעיניו ראה כי מצב הדת והתורה מאד ברע הוא (ובמה מקומות מצא שראוי לגדר בהם גדרים ולחוק בדקי הדת. ועל כן

בשום לב אל המעמדים האלה התאמץ להפיץ תורה בארץ וללמדם דעת משפט חזק. ואת המקום אשר בו ובאנפיו מעמד הדעת גרוע ביותר אותו בחר לו לשבת בו ולהגדיל שם מעשיו. זה המקום היה סורא היא סתא מחסיא שם התישב ויסד בה ישיבה ושם בנה בית מדרש בתוך גן גדול אשר ממנו המציא מחיה לתלמידים (ב"ב נד: קדושין לט. וכתובות קו.). אם נרצה לדעת כמה נכבד בית מדרשו הזה בעיני חכמי א"י נשמעמה שאמר עליו אחד מגדוליה הוא רבי אלעזר בן פדת אשר דרש בדברי הנביא, "ואהי להם מקדש מעט" זה בית רבנו שבבבל (מגילה כט.), מכל פנות הארץ נאספו אליו תלמידים, ולפי ההגדה ישבו בזמן אחד אלף ומאתים כלם אהבוהו וכבדוהו ומוראו עליהם כמורא שמים. ואיך לא יאהבוהו בראותם כי היה להם לאב ופרנסם כיכלתו ויותר מכדי יכלתו (כתובות שט). כמו וזמנו נדב להם ולא מנע מהם דבר מאשר חננו אלהים בתורה וברעה, כמאמרו אשר היה רגיל על לשונו: כל המנוע הלכה מפי תלמיד כאלו נולד מנהלת אבותיו (סנהדרין צא.). לעולם לא יקשה בעיניו להורות לתלמידיו על דבריהם אף אם סתרו דבריו (חולין מד.). וכמה פעמים אם הקשו לשאלו על דבריו שתק והראה בשתיקתו שהוא מודה לדברי התלמיד (ביצה ה. סוכה ה. ב"ק י"א. ב"מ סט. סנהדרין סו.). גם סגנון הנוסח והסדר והערך בלמודו המשיכו לב התלמידים אחריו, לעולם היה משנה לתלמידיו דרך קצרה (חולין סג.) הוא הדרך אשר הלכו בו התנאים כן יוצא ברור מתוך רוב מאמריו אשר הגיעו אלינו. כהיות שהלמוד והשגן היה בעל פה על כן לתיעלת הזכרון עשה תורתו כללות כללות גס'ספורות ספורות⁹) מאד מאד היה נחוץ לתלמידים שבבבל ביאור קצת מלות הנמצאות במשנה רבי. וכשאר משניות שהובאו להם מא"י יען לא היו מוכנות לבני בבל שלשונם ארמית ומכמאם היה שונה מסבטא בני א"י, ועל כן רב אשר היה בקי בשתייהם השתדל לתרגם להם הדברים ללשונם ולהעירם על שנוי המבטאים והלשונות¹⁰) ואמנם יותר מהכל היה נחוץ להם לחכמי בבל ולתלמידים לדעת הכרעה ההלכה כי מן המשניות לא יכלו ללמוד זאת. הן משנת רבי ור' חייה וכל שאר המשניות אשר הביא רב לבבל הלא היו חסרות ההכרעה כלן היו אך אספת הלכות קצתן מוסכמות ורובן אינן מוסכמות מן הכל, ואולם מחשבת רב הראשית הלא היה להם ללמד דעת את העם את תורת הקדמונים להבין ולהורות את המעשה אשר יעשו, וזה הדבר ראש מאתו שזאת התורה אשר יורם לא תהיה רק ענין לענות בו. כי אם תהיה מנהל ומנהיג בדרך חייהם הדתיים, ובעבור זה עשה לאחת מסורותיו התרומות הכרעה ההלכה בכל מקום¹¹). אך באחת נטה בדרך תלמודו מדרך התנאים שבזמנו ושקדמותו, ומצד הזה היה למסולל מסולל ודרך בתלמוד לכל הבאים אחריו, והיא כי שם פניו למעשה

ההיות

9) רוב מאמריו בלשון משנה ומסגנונה ואין צורך להראות דוגמאות מיוחדות מאחר שזאת תכונת דובם, כי מתלמודם של רבותיו רבי ור' חייה למד כן שהיו בעלי משניות. מלבד בחיותיו ופליפיו נפתח לרוב מדרך הנהגה כללות בצאנו ממנו תרבה, כמו: כל תאמור בפרשת תוכחת עושין לחייב בשבת (שבת-קכט.) הלכות מועד כהלכות כותים י"ק יב.) יקרות שאמר חכמים שאדם יוצא בתוך ידיו חובתן בפסח כלן גורעין בערוגת אחו (פסחים לט.) השנה כתובת אשת לאיש לכל עונשין שבתורת שם סב.) כל כסף האמור בתורה כסף צורי (קדושין יא.). כללות מסין אחר. כמו: כל מקום שאמר חכמים משום טראות עין אפי' כחדרי הדרים אמור ביצה ט.) כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בשול נכרים (מ"ק יב.) כל אשה שאין אני קורא בה בשעה נפילת יבבת יבא עליה ה"ח כאשת אה (יבבות כו.) וכן תרבה. ספורות כמו: ג' תבישות הן (ברכות סב.) ג' עברת אין אדם נצול בתן בכל יום (ב"ב קט.) ה' בחי ע"א קבועין הן (ע"ז יא.) בשביל ד' רברים נכסי בעלי בתים יורדין לסמימן סיכה כסו... (10) ירושלמי פאת מ' ה"א אמות של בעלים פורגא. ערלה מ"א ה"ז ענקולות ענבים שלקו עד שלא הבואו שליש. שבת כ.) מאי את אחונא. שם (נו.) ביוני כליא פרוחי. שם (מב.) כוליאיר סככתא, כובלת חוסרתא. רשילן. (צ) צמורת כרמים פליא ביאר, יומא פגיע מדרא. מגילה (יב.) מאי חור חיי חיי. (11) ירושלמי ברכות פ"ב ה"א, כלאים פ"ד ה"ט פ"ו ה"א שביעית פ"ט ת"א, שבת פ"ב ה"א פ"ו ה"א פ"ה ה"א פ"ז, ערוכין פ"א ה"ג וכבבלי בכ"פ.

ההיות והפלפול עד שמין המחקרים האלה היו נקראים על שמו ועל שם שמואל חברו, והם נודעים בשם "היות דרב ושמואל" (ברכות כ. תענית כד: סנהדרין ק) ואמנם גם בזה חשב השבונות עם בני ארצו הכבליים אשר הדרך הזה אהוב להם כמו שראינו כבר ברכי חיאי ובניו.

הדרך החדשה הזאת אשר החלו ר"ח ובניו לפלטה בארץ ישראל, היא דרך ההיות והפלפול והרחיבה רב בבבל בעצם רוחו, והצליחה גם עשתה פרי בעזרת קצת חכמי הארץ הזאת, כי לא לבד מצעירי התלמידים נאספו אל בית מדרשו לקחת תורה מפיהו כי אם גם חכמים אשר כבר קנו להם שם בעמם לא נמנעו מלבוא אל בית מדרשו. רבי אסי נחשב בין החכמים לאחד מגדוליהם בבא רב לבבל, ושמואל היה חולק לו כבוד כאל חבר הדומה לו וכמעט כאל גדול ממנו (ב"ק פ). ואמרו עליו כי לא היה צריך לרב אלא לנמרא ולא לסברא (סנהדרין לו). וכן היה רב כהנא חברו של רבי אסי מן החכמים הידועים ושמו הולך בכל הארץ וגדולי החכמים באי שבתורה (ב"ק קו). וגם עליו נאמר כי לא היה צריך לרב אלא לגמרא (סנהדרין שם) דרב עצמו נתן לשניהם כבוד וקראם רבותינו (שבת קמז). והנה שניהם ישבו לפני רב ודנו לפניו¹²). ועיקר משאם ומתנם עמו היה קישות והיות ופלפול, וכמרהם כן עוד אחרים¹³) הלכו בדרך הזה ועל כן בצדק נאמר כי כל אלה היו בעזריו והועילו תועלת לא מעטה ליסוד הדרך החדשה על ידי רב, כי כן הורנו הנסיון מאז כי ההתנגדות ברעת תועיל יותר לברר האמת מהפוכו מהסכמה בלא דעת או מחנופה ולא דבר ריק הוא אשר הגיר לנו יאחד מחכמינו הרבה למדתי מרבותי ויותר מחברי, ומתלמידי יותר מכלם.

והנה על האופן הזה סלל רב המסלות החדשות בדרישת התורה שבעל פה בבבל אשר ברוב הימים היו המסלות אשר דרכו בהם היהודים בכל ארצות פזורה והיו גם אם הדרך בארץ ישראל. כבר בבוא רב לבבל נתפשטה שם משנת רבי דרב שילא למדהעת את תלמידיו מתוך משנתו של רבי (יומא כ). ושמואל אשר הרביץ שם תורה בליספק היו לו סדרי משנת דבי בשלמיהם. אמנם בכל זאת נחשוב כי רב ולא אחר זכה את בניו בכל בידועת משנתו של רבי על ברי הואך לו התפארת להפיץ שם מעינותיה וללמדה את חכמי ארצו לפי הרוח אשר חשב בה מחברתו כי אך הוא ואפסו עוד בבבל יודע זאת כי הוא מנעוריו ישב לפני רבי והיה לו עדי אחרית ימיו תלמיד אהוב ונאמן, הוא ראה בעיניו איך נהיה זה החבור הגדול ובאנוני שמע איך נועץ המחבר עם חכמי דורו אשר היו לו בעזריו ואיך הוכדעו הדברים והאלא גם הוא היה בסנין הנושאים והנתנים והמכריעים, ועל כן מוכן הדבר כי הוא ואין זולתו בבבל אשר ידע דרכי המשנה לכל עניניה ועד סוף כונותיה. ישמן החכמים חושבים כי זכות גדולה קנה לו רב בכחינת גוסחאות המשנה באמרו שרבי הביא אתו לבבל המשנה המוגהת מרבי בוקנותו, כי ידוע שהנוסחא ששנה רבי בוקנותו שונה כקצת

נוסחאותיה

12) רב אסי חזח אינו רב אסי הנזכר בב"ס בירושלמי בין תלמידי ר' יוחנן ותכרו של ר' אסי, כי עליו אמרו בבבלי שהיה כיוף לרב הונא תלמיד רב. (גמין נס). ורב כהנא חזח שתוכרנו עלת לא היה דברו עם ר' שמעון ברבי (ובחינם נם). עי' עזר בסנחות (כג: ובתוס') ובגמין (פד: בתוס') וחזר לבבל ולסוק עוד הפעם ע"פ מצות רבי משום מעשה שהיה (ע"י ב"ק קיג) והארץ על אודתם הרב. בעל סדר הדורות ע' אסי ע' כהנא וחיוצא מדבריו מצריכון לחיות תורים ובסקומות שנסצא בש"ס אלת חשבות לתבדיל על איות ר"א ור"כ הדברים מכוונים כי שנים ויותר היו. וע"ע במבא דירושלמי לר"ז פראנקל באת' ו' אות' כ'. ולט ולתכליתו אין צורך אלא להעיר כי סר"כ ר"א יצאת תעוררות גדולה למח שתגדיל רב לעשות בהיותו.

13) עי' סו"ד ע' אבא שמונה שם חבריו אשר היו תלמידיו וחד מנייהו ר' ירמיה בר אבא עי' ערכו במסל"ד. ואמנם מצאנו לר"י בר אבא שאמר בשני מקומות (פסחים לו. ביצת כב:) שאילת את רבני ביהוד וסנו רב. וכן אמת שמצאנו שגם את רב קראו רבנו סתם כמו שקראו את רבי ע"י ברכות (מת: שם) (לת: סו"כ (ל: לת:)) אבל בשני המקומות שהזכרנו שר"י בר אבא קראו רבנו יצחק הפסח אם זה שקראו רבני דעא רב או רבי ועי"ש הישב בסניא.

נוסחאותיה מאותה ששנה בילדותו והיא הנוסחא שבגמרא הבבליית (רש"ל ראפפורט כרם חמד ח"ו), אמנם כבר הוכחנו בראיות שאין הדבר כן, כי אם שינוי הנוסחאות נהיה מיד המעתיקים והמגיהים אשר באו אחרי רבי (לעיל ח"ב צד 213), אבל ברור הוא בעינינו כי פעולה רב בענין תקון הנוסחאות רבה היא ויש מהגהותיו אשר נתברר לנו שעלו במשנתנו הבבליית ויש אשר לא עלו בה⁽¹⁴⁾. עם גממתו לעוק ולסקל המשנה בנוסחאותיה מצורף עם גודל מעשהו אשר הגדיל לעשות בדקדוקו בה בלשונותיה וכדבוריה ובביאור מאמריה ובפשרת הסתירות ובהשתדלותו להרחיב עניניה בהוצאת דבר מדבר, ואמנם כל אלה הנקודות הן הנה ענין היותו והכונתו. ככל הפעולות האלה אשר פעל רב על שדה חכמת התורה יראה לנו בתקף רוחו ובעצמת כח חכמתו ביושר סברתו ובעמק עיונו, ועל כן מאד נהמה על דרכו בהוראותיו כי ברוב הוראותיו היה נוטה להחמיר. הן התשוקה להעמיד על העם צו לצו וחומרא על חומרא איננה סדרת חכמים גדולים אך היא רושם קמנית כדעת ורפיון בכח השופט. ועתה הלא יפלא מה זה ועל מה זה איש כרב אשר עמד לנס עמו בחכמת התורה ואשר בגמרא ובסברא עלה על כל בני דורו יהיה נוטה להחמיר בכל מקום ממך לב ומיראה בהוראה? אבל סבת הדבר מונחת במקומו יבשעתו ובהכרתו מה זמנו וארצו דורשים מאתו. כבר ראינו מה רע היה המצב הדתי בבבל בעה בוא רב לבבל וישב שם, ובמצב כזה חשב בלבו כי לא עת לשמור תמיד שרת הדין כי אם השעה צריכה להפריז לפעמים על המדה כי זאת מדת חכמי התורה שבעל פה מאז לעשות משמרת למשמרת, ובית דין עושים שלא כדון התורה לעשות משמרה וסייג לתורה. ועל כן נבין למה רב החמיר יותר מדי. במקומות אחדים נרמז בתלמוד על המצב הרע במנהגיהם הדתיים אשר היה שליט בימי ביאת רב לבבל. כמו, במצות ערובין היו מולולים הרבה (עירובין ו. ק); וכן היה איסור בשר בחלב קל בעיניהם (חולין קי.), ולא היו מדקדקים בבשר שנתעלם מן העין (שם צה. ירוש' שקלים פ"ו ה"ב). וכן נראה שהיו מקילים במדפות (ב"ק צמ: תד"ה מנעך), ויען כי ראה שבני בבל נוטים להקל באיסורים אף לבעבור זה החמיר עליהם יותר מן המדה אף במקום שאחד מן החכמים הורה היתר בדבר. ופעם אחת הורה רבה בר הגא קרובו היתר בענין תערובת איסור ויהי כשמוע רב את הדבר מיד היה מעמיד עליו מתורגמן ופרסם ברבים כי לא יאבנו ולא ישמעו להוראת רב"ה ואסר מה שהתיר זה (חולין ק). ומי יודע כמה הלכות שיסר רב לאיסור אשר רק בחומרא יסודן ואינן אלא היראת שעתו ומקומו. ואף לבעבור זה נמצא כי לא הוראותיו אשר הורה להמון העם בדרשותיו ברבים כהוראותיו אשר הורה לחבריו ותלמידיו⁽¹⁵⁾ על כמה דברים אשר אין בהם שמץ איסור משורת הדין היה רב מנגיד (קדושין יב:) קצתם מפני שאינם ממדת דרך ארץ וצניעות וקצתם מפני שאפשר שיבוא קלקול על ידם, ואין ספק שעשה כן מראותו שבני בבל לא היו זהירים בהם. ויען כי לא מנסות לבכו הלך אחרי ההימרות כי אם מראיתו מה מקומו וזמנו דורשים אף על כן נראה גם להפך שרב בכמה מקומות היה מתיר במקום שאחרים מחמירים וכל שכן במקום שהזמן דורש היתרו⁽¹⁶⁾. והנה חכמי הדורות שבאו אחריו אשר היו רובם תלמידיו ותלמידי תלמידיו

קבעו

(14) ע"י עירובין (נג), ע"י ב. בירושלמי ברכות פ"ה ה' ז. וע"י עוד ירוש' יומא פ"א ח"ו מה נהני קבולו וכו' וגם בבבלי שם (יש:). וע"י ערובין ב: אתניה צריך למעט. שם יד. אתניה רחבה ובריאה. ועוד הרבה כיוצא באלה.

(15) ע"י חולין (סו.) וש"נ כי מורי להו רב להלמידות מורי כ"י מאיר (דמקל), וכי הירוש' בפרקיה דריש כ"י יהודת (דסמיר). משום עמי הארץ וכל"ה בירוש' התרבות ש"ב ח"ב ע"ש.

(16) שבת (מה). התיר לפלפל ש"ר. א. החנוכתא בייבתא במקמי חברי ואף שהוא שלא כהלכה. ולמה? מפני (ד"ד ה"ג).

קבעו הלכה כמותו באיסורים יען שההלכה כדברי המחמיר, ובוה לא טוב עשו כי לא שמו על לב כי רבות מחומרותיו רק צרכי מקומו ושעתו היו ואין מן הדין לעשותו לחק עולם ולא יעבור⁽¹⁷⁾.

מן הבחינות האלה נשפוט בצדק כי רבות מחומרותיו וכן מהיריו לא ימני במספר הלכותיו כי אם נכנסו בגדר גזרות ותקנות. על שני ענינים פדסיים נאמר בתלמוד בפירוש כי נתחדשו מעת בוא רב לבבל, האחד הוא מה שאמרו עשינו עצמינו בבבל כארץ ישראל לגמין מכי אתי רב לבבל (גמין ו), והשני הוא: עשינו עצמינו בבבל כא"י לבהמה דקה (ב"ק פ). ואמנם לא ידענו אם כבר רב עצמו עשה התקונים האלה או הבאים אחריו אחרי שראו שעל ידי רב נתפשטה ידיעת התורה בבבל כבא"י התנשאה גם בבל לתור מעלת א"י בבחינת אלה הענינים. אבל היקונו היותר נעלים הם התיקונים בעניני עבודת אלהים. גם באלה לא היו סדרים נכונים בבבל ועל כן קבע בהם מסמרות ותקן כמה הקנות, ויסר להם קצת חפלות וברכות ויסר וערך קצת מנהגיהם. הנה בימי תלמידי רבי עקיבא הוחל לדרוש על ענין יום הזכרון. כי בתורה לא נאמר מעמו וסבתו. ורבי יהודה בן אלעאי חדש והחליט שהאדם נדון בראש השנה על מעשיו. אבל נחלקו עליו חבריו ואמרו כי ראש השנה אין לו ענין עם יום הדין כי אם אדם נדון בכל יום או גם בכל רגע (ר"ה יו). ועד ימי רבי לא נגמר הדבר ונחלקו הדעות באופנים שונים (ירוש' ר"ה פ"א ה"ג). ונראה מכל זה שזאת הרעה שראש השנה או יום הזכרון הוא יום הדין לא היתה דעה מושלת באומה, וכשיסרו הקדמונים סדר התפלות לראש השנה אין זכר מזה אף במלה אחת. והנה רב היה הראשון אשר מלאו לבו להכריע והחליט כר' יהודה שיום הזכרון הוא יום הדין ועשה רושם להחלטתו בהוסיפו מאמר בתוך תפלות ראש השנה של הקדמונים, והוא המאמר "זה היום תחלת מעשיך" עד "כל החוסים בך"⁽¹⁸⁾ ובהשכל ודעת עשה זאת כי ידע מאד כי דעה אשר נותנים לה פרסום בנוסח התפלה משתרשת סהר באמונת העם. וכן מצאנו גם בענינים אחרים במנהגי תפלות אשר היו תלוים ומסופקים שבא רב והכריע הדבר ועשה רושם להכרעתו על ידי שיסד לפי הכרעתו איזו הוספה בתפלות הנהוגות או גם תפלה או כרכה חדשה. כן, נראה בתקנוי שתקן - בהסכמת שמואל חברו - נוסחא חדשה לתפלה שבע בליל יום טוב שחל להיות אחר

השבת

שתייה שעת הרחק. ושם (קלמס) היה מכריזו חיהר למוזע כשיתא בכרמא ועי' עוד מוזע קסן (י: יא) ובכ"ב ומצאנו שאמר בפירוש שבמת דברים תתירו משום צורך ותהיתר היה תוראת שעה, עי' יבמות (לה). כתובות (סו). ואמר גמי בגמין (סד). בשנת תנורה שנו.

17) בבכורות (ספז): איתא דק"ל כל תיבא דפליגי רב ושמואל הלכתא כרב באסורי ובשמואל בדיני. והאי פסקא כבר איפסקא בימי תלמידי ריש שכבר רב הונא תלמידים אמר להאי כללא דק"ל הלכתא כרב באיסורי ובשמואל בדיני עי' גדה (כז). והנהגת במאמרי תולדות רב שהוכרתי למעלה העירתי יען שרב היה מן המחמירין ותלכת כדברי המחמיר ע"כ הפשו ההלכה כמותו באיסורין. ואף במקום שהיה מיקל ג"כ התלכה כמותו מפסע הזה שאלמלא נפה הדבר כי ג נפה לא היה מיקל נגד סבעו שהיה נוטה לרוב להוראם ועייש שחארתי קצת בכלל תוח. אינם כל זה הוא לפי הלוך דעתו של בעל הנמרא אבל לפי מה שכתבתי בפנים ודאי היה ראוי שלא להפסוק זה הכלל בכל מקום מאחר שרבות מחומרותיו היו רק צרכי שעתו ומקומו ואיך א"כ נעשה אותן לחק בכל מקום ובכל זמן.

18) הנה רבים מן מחכמים האחרונים ותלמי צונץ בראשם (ג. ד. פ. צד 373) הערה ג יחסו כל התפלות למוסף ראש השנה לרב וחושבים כי הקיעתא דרב הנזכר בירושלמי דר"ה פ"א ה ובכ"ב כולל כל התפלות. וזה אינו שותמשיך בכל המקומות שחובא תקיעתא דרב יראת סאני סכוון אלא על תחומסח: זה היום תחלת מעשיך עד, "כל החוסים בך" שחוסים רב על תפלת הקדמונים סמעס שבארתי בפנים. והמסורת הדיס בתפילה זו וכיר מיד שזה המאמר הוא תוספת מאוחרת ואינה מענין התפלת העקרת ואם נפרידגת מתוך התפלה, ונחמס כן: מראשת כואת הודעת ומלפנים אותה גליח כי זכר כל המושם לפיכך בא ונו', נראה שהנהרג יות' יפה מאשר הוא עם התוספת. וכבר רמזתי על זה במ"א. ועי' תולדות הקליר לרש"ל

דאפסורס הערה 117

השנה, והמאחרים קראוה "מרגניתא" (ברכות לז:). ועוד בכמה מקומות נמצא ממנו נוסחאות חדשות והוספות על התפלות הקבועות⁽¹⁹⁾. מכל זה יש להוכיח כי מצא רב בבבל חסרון סדרים במנהגיהם והשתדל למלאות החסרון ולתקן הדבר. ונחשוב כי לא רדק הוא אם נאמר: כי רב הוא אשר ירה אבן פנה לסדור התפלה בבבל, אשר קיימו וקבלו עליהם בשתי הישבות להיות מדה בעבודה אלהים ומשנ נחפשו לאחר זמן מרובה לכל מקומות מושבות היהודים.

גדולים היו מעשי רב באגדה לכל טינה, ובכל חכמי בבבל והדגשניה אין גם אחד אשר השיגוהו בענין זה ולא גופל היה מבעלי אגדה היותר גדולים בארץ ישראל. הנה מה טובו ומה נעמו מאמריו במוסר השכל אשר הורה לתלמידיו ולעם-עומה יקרו משלי אמת אשר נשא על שפתיו ונתקיימו לנו בספרותנו⁽²⁰⁾. הם הם עדין אשר יעידו על השכלה בתכונות נפש האדם ועל יתרון הכשיר לחכמה לדעת דרך חיבבני אדם נשיותיהם ורפויניהם. אמנם כאשר היה מורה נאמן להגויים על ידו להורות דרך תבונה וללמדם ישעם ודחניו והמסורי, אף כן שם יענינו ולכל התורות ישעם הגופני בהנהגת חייהם לקיום בריאותם. הלא זה היה אחד המסנהגי חייו הטובים להשתמר מאד בפשוט במאכלו ובמשתהו ולחיות במדה נאותה להחזיק הבריאות ולקיימה ועל כן אף על תלמידיו ועל כל המקשיבים לקולו פקד-בכה⁽²¹⁾. ועם השכלתו היתרה ברעיוניו ובהגיוניו נקשרו בו גם טוב-שעם וזנעם פיוטיהם יגלו ויראו במאמריו האגדיים האגדות ומדרשי אגדה הנחילנו רב-מספר גדול, וברור הדבר כי כאשר חכמת ההלכה הובאה מרב לבבל ונחפשה שם אף כן גם האגדה הביא רב אחר מארץ ישראל. וכבר ראינו זאת כי ארץ-בבל לא היתה מיבשרה להגדיל חכמת האגדה ולהאדירה, ואנשיה המזלככים יותר לחכמת ההלכה הפשוטות ולהסתפק במשאה

דמנהגה

19) קצת תפלות וברכות נזכרו בתלמוד על שכו כתי על-הגשמים: מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שחוררת לנו (תענית ו:). תודאה לצבור במודים (ירושלמי ברכות פ"א א"ח הדבורה למי ששעה ולא תזכיר של שבת ברכות כמ' וירושלמי שם פ"ה ת"ה) וע"ע ירושל' ברכות פ"א ה"ט. פסחים פ"ב ה"ב סוכה פ"ג ה' ד' ובבבלי ברכות (סד. סו. ק.) ממנו לקחו תאחרונים. תפלתו שהיה אומר אחריו תפלת ה' והקנו לאומרת בשבת ששברכין בו את יהושע שם (סו. ו' רשפורם בתולדות חקליו: הנהגה 20 כתב שתפלתו וספני חסאנו בסוף הדבורה ג"כ מרב ויטבאל. וזאין עליה לא ראתי ואף לא שטת רמי.

20) לעולם ישב אדם בעיר שישביה קרובה (שבתי י:), תחת ושעאל ולא תחת נבוי, תחת נבוי ולא תחת חבר, תחת חבר ולא תחת תלמיד חכם. תחת ת"ח ולא תחת יתום זאמנת. (שם יא.) כל חולי ולא חולי מעים כל כאב ולא כאב לב כל מתיש ולא מתיש ראש כל רעה ולא אשה רעה (שם) איות בן עתיב ואונן שתענה דברי חסדך לאמר זה תהדרך לכו בו (שם קנ"ג). לא תהדרו במתא דלא צניק בה כוסיא ולא נבל בה כלבא ולא תימרדו בעיר דרוש: מתא אסיא. ולא תנסב תרתי אי נסבת תרתי: תנביח: תלת (פסחים קנ"ג). חפוך נגבלתא ולא תימרד במלי פשטו נבלתא בשוק ושקיל-אגרא ולא תימא כהנא אגרא נבוא רבא אנא. תלת: לאגרא שריותך ביהודי (שם) אדהלל: אכרעד זביןך זביןך כל מילי זביןך ותתהם בדיחמרא זביןך ולא תתיר. שרי כיסך פתח שקך. רבא מארעא. ולא כורא. באגרא. תמרי. בחלוד לבי סודנא. תתום (שם) בני אם יש לך תיטב לך שאין בשאלו תענוג ואין למית תתמסח דאם-תאמר. אנית לבני תק-בשאלו מי יגיד לך בני אדם הללו דומין לעשבי הדשה הללו: נוצץן וחללו: נובין (ערוכין נד. מבר-סירא). כל-המצפד לשולחן אחרים עולם חשך בעדו (ביצה לבג). ובשבל-משקל שני סלעים מלה נתגלגל הדבר וירדו אבותנו למצרים מלה (סו.). נבל נבל אעניס זו אשה רעה וכוונתה מרובה (במות גנ). כלפולי דגביא קשין מדינתא (מבנות בת). שתיקתא דבבל חינוק: חיוסא: קרושין (עא:). בבבל בריאה מישון: מרתה מדי חולת עולמא (שם). תתיר אדם ליתן דין וחשבון על כל מדי-שראת עינו ולא אבל. ירוש' סוף קידושין. נתת דרנא ונסיב אתאא (שם פ"ד ת"ד.

תלמיד חכם צריך שיחא בו אחרים שכוונה בשמינית: סופת ה). לעולם יעקוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה שמחך שלא לשמה בא-לשמה (שם גנ). לעולם יחא אדם דתיר באונתא אבילם נפ. רוב בגלו ומיעוט בעריות ודבל בלשון הרע: ב"ב קסה). לעולם ישנא אדם לתלמידו דרך קצרה וחולין (סו.). נישאת נשקך מן כניך. נתר פקודתא לויך מפלימא: שירא דהוי עלך פוסבדייתא לויך שני אושפויך (שם קכ"ז).

21) הרגילו בדניגא סקנים אינו בא לידי חולי מעים (ברכות מ.). לעולם ייפול: פולס: פולס: אדם קורות ביתו ויקח סגולים ורגלים (שבת קכ"ט). ועי' שם שטבאן בשמו כמה דברים מענין החזקה בריאות הנפש. רב מספק לתלמידיו לא חיובן לבן על-מלא בריאות דמראי דאין צונין (ירושלמי ביצה פ"א ה"ו וי"ג מ"ק יא.) ששם תיבאו כמה דברים בשמו לתועלת הבריאות ובסמחים (קנין) פקד על חייא בנו לא תשתי סמא וכו'. ואמר עיד סס (מ"א) לרב אסי לא תדור בעיר דרוש מתא אסיא וכונתו לדעתו סמני שמרדת חבורו אשר עליו נזרבת שמתישל במקדיתו האחרת לחיותו רופא ותיי זה כאלו אין שם רופא ואמר לדור במקום שאין בו רופא. וע"ע נדרים: ספן. דוד' ח"ג.

ומתנה ובפלפולה מאל חכמת האגדה הפיוטית, ואם נשפוט על הרבר לפי מספר דרושי האגדה אשר הנחילנו, יודע לנו בברור כי בניי בבל בכלל ככל הזמנים לא עסקו רק מעט באגדה ורוב מאמרי אגדה אשר בתלמוד הבבלי, היה יסודם בארץ ישראל, והמעשים אשר שם חכמים כבליים נקרא עליהם, הם נבדלים מאד בתוארם ביפים ובחכם מאגדות א"י וגם דובם אינם עקריים כי אם פירושים והרחבות באגדות א"י כי נשאו ונתנו בהן כמו בהלכה (לעיל פ"ד) ואמנם רב אשר מעוררו גדל בא"י וחי שם רוב שנותיו הוא היה בן א"י לאמתו ואגרותיו רשומות ביפיו ונועם וטוב מעט.

הנה רגילים אני ליחס לראשונה באגדה הנזכר בתלמוד (סנהדרין נו.) בשם אגדתא רבי רב. אבל אין על זה ראיה ברורה שכונת הדברים אמר: אגדתא שחבר רב כספר שאפשר מאד שהכונה על ספר אגדה שהיו רגילים התלמידים כבו רב כלומר בבית הספר או בשיבתו ללמוד ממנו אגדה (ס' אגדת הבבלים: לחכמם באכער צד 2). ואם נתבונן ברבר עוד ונראה כי בירושלמי ובמדרש הזכור הענינים הנעתקים מזה הספר בשם הלכות בני נח, נאמר כי אולי זה הספר היה קובץ הלכות הגהוגות בבני נח ולמען הבדילן מן ההלכות הגהוגות בישראל קראו אותו ספר אגדתא, אבל גרולה מעשו באגדה הראה לנו ממאמרנו במדרש הגדה אשר נמסרו לנו מתלמידיו בשמו והם מפזרים ומפורדים באגדות התלמודים ובשאה קובצו אגדות, כאשר ראינו מן התורות אשר הורה ולמד דעת את העם במדות וברעות ובדרך ארץ כי גדלו ידיעותיו בחכמת המוסר והנפש אף כן יראה לנו ממדרש האגדה אשר הניח אחריו ברכה. ואמנם טרם נביא לתאר תכונת אגדותיו, לא נעלים כי לפעמים נזכרים על שמם מדרשי אגדה וזים וחסרם כל מעט עד שהמתבונן במסמכים מול רוב מדרשי כמעט יחשוב כי לשקר עשה עמם שקר סופרים ליחס לו דברים כאלה⁽²²⁾, אבל אין הרבר בן כי כבר אמרנו פעמים גם שלש כי הרשנים של הזמנים ההם היו לחיצים ללכת דרכם לפי המעש והמושגים המושלים בזמנם, ועל כן אם לפעמים יטלמו ספיהם מלין בלי דעת לפי מושגינו לא נחלה האשמה בהם כי אם ברורם וברוח זמנם.

כבר בזמנים הקדומים היה זה אהוב לחכמים נורשי המקרא והמשהילים להעמק כו להיות ממציאים, שיהות מלציות ביך נושאי הספורים וישמרו דברים בפיהם כפי אשר ציורו בנפשם שראוהו שיהברו נושאי הספור זה עם זה. הדרך הזה כבר נמצא אצל פהילוק היהודי האלכסנדרני, ועוד יותר אצל יוספון בקדמוניותו (לעיל ח"א צד 215). ובדרך הזה הלכו גם התנאים במדרשי אגדותיהם. והנה רב גם הוא יתחיל לו את הדרך ההנה במדרשינו ובאגדות הפיוטיות⁽²³⁾. מאד מאד יקרים המה ונעימים הגיוני תוכנת מוסר ותורת חסד על לשונו אשר אין וחקר ותקן ויסרם בכתיבים אונם. הגיונים בלתי נתלים בכתיבים⁽²⁴⁾. עוד שם לו חק ומשפט באגדותיו להודיע מקדמוניותו.

האומה

(22) ברכות (זו) לא נענת הניאל אלא בשבול אבתם שקראו תפקי' אדון וכו' ירוש' שם פ"א ה"ח עד כלי די עד שיבול שפתותיהם מלומר דיינו. מגלה (טו) ותתחילת המלכה יספרת כדה ויגור אחיהם.

(23) ע"י ברכות (יז) בכל יום ויום יוצאת ואוסרת וכו'. שבת (ל) אמר דוד לפני חקב'ה וכו' שם (נו) בשעת שאמר דוד וכו' שם (ק"ב) בשעת שבקש אותו רשע וכו' שם (קנ"ג) אמר אבתם לפני חקב'ה.

מ"ק (ט) בשעת שבקש שלמה לחכמים ארון וכו' שם (ס"ז) אמר לו חקב'ה וכו' (סנדרין קא) ויועץ המלך שחשיב: כשע אצל צדיק וכו'. תמורה (יד) בשעת שנכנס משה רבנו בנין ערן א"ל יחשע וכו' וכן ברכות (24) ברכות (יב) כל שאפשר לו לבקש רחמים על חברו ואינו מבקש נקרא הומא: שגא וכו' עורשם.

כל העשה דבר עברו ומתבייש בה מוחלין לו כל עונותיו שגא וכו' שם (י"ה) לא יתעלם הוה העת"ב העת"ס.

אין בו לא אכילה ולא שתיית וכו' אלא צדיקים וישנים ועמדותיהם כראשיתם נהנין מוית חשכית שגא וכו' שם (מ"ג) את הכל עשה יפת בעתו מלמד שכל אחת ואחת יפה לו חקב'ה אומתו במנין שם (מ"א) וזר הרע דוסח:

ליבוב יושב בין שני ספתתה: חלב שנאמר וזבובי מות יבאיש וגו' ספתי (ס"ו) כל המתיחר אמר נביא הוא נביתו סתלקת ואם יחכם הוא חכמתו סתלקת. שבת (נ"ג) אלמלא לא קבל דוד לשון חרש לא נחלקת מלכות בידי ולא ירד' ה'.

האומה וממאורעיהם דברים אשר היו נעלמים לבני בבל²⁶). בין מדרשי אנדותיו הרבים נמצא גם כי דרך הסוד בביאורו למקראות היה לפעמים דרכו במדרשו²⁷ ונתן בזה זרע לבעלי הסוד בדורות המאוחרים, אלה הם הדרכים הכוללים אשר יכילו כל אנדותיו, ולדבר פה על כל פרט ופרט ממדות המוסר והאמונית והדעות אשר דבר רב עליהן ביהוד או בתשוקה יתרה אך נחשב למותר, כי אך באהבה אחת ובתשוקה אחת דבר על כל דבר טוב ומועיל, ומכל המדות הטובות אשר ראוי שיבחר בהן האדם ומכל הרעות והמגונות אשר ראוי שיתרחק מהן אין גם אחת אשר לא דרש עליהן בטיב בעם ודעה.

בכה כל אלה הפעולות אשר פעל רב להגדיל תורה ולהחיות הדת יצא שמו בכל הארצות וכל בני עמו הקרובים גם הרחוקים יהודוהו שלה. גם בא"י הפליגו מעשי עם היהודים בכלל אשר נטע בהוכם את התורה וקראוהו רבנו שבגולה ואת בית מדרשו הגדול בשם „מקדש מעט“ (מגלה כמ.), ואמנם אין חפה יכול לדבר מרוב הכבוד אשר הנחילוהו בני בבל, עד שגם קצת רפוינו תכונתו אשר דבקו בו לא היה להם כח להמיעט הכבוד בלב אנשי ארצו כי הבינו עצמת פעולותיו אשר פעל לטובת היהודים בארץ הזאת²⁷). לא זאת בלבד פעל כי יסד בית מדרשו בסורא אשר אליו יתרו תלמידים לאלפים וממנו התורה יוצאת לכל הארץ, כי אם שם לבו גם לקבנים להנכס בתלמוד תורה, ובהשגחה גדולה היתה עינו פקוחה על המלמדים למען יעשו מלאכתם באמינה¹⁸), הוא החיה בארץ את הרוח הדתי, שם גדרים לקלות הדעת והיטיב מדות המוסר. ואמנם אין גם ספק כי בהשתדלותו היטב גם מצבם המדיני בהמציאו להם חן וחסר מלפני הממשלה. כי כרבו ר' יהודה הנשיא בארץ ישראל

עבדו ישראל ע"ז ולא נלגו מארצו. הניגה (י.) וליצא ולבא אין שלום כיון שיוצא אדם מדבר הלכה למקרא שוב אין לו שלום.

25) שבת (יג): ברם זכור אותו האיש לטוב והנניח בן חזקיה שמו וכו'. שם (סו): כעשה בשלזין המלכה וכו'. שם (כח) כך היה מנתנו של ר' יהודה בן אילעי. וכן בתענית (ל) איתא כלשון הזה. שם (כפ): בקשו לנגנו ספר קהלת. שם (לח). בתהלת היו אומרים וכו'. שם (נד): יב אלפי עולי הות ראב"ע מעשר בכל שהא. שם (ס) אנשי ירושלים אנשי שחץ היו. פתחים (יב) ידים קודם גזרת כלים שני. שם (ככ): מיום שנגנו ספי יוהסיין וכו'. ביצה (ו) מימות עזרא לא מצאנו אלול מעורב. הניגה (כג). מעשה באחד וכו'. ס"ק (ה). נד הדר ספרגא במערבא וכו'. שם (יח): וזו בא מחמתן. שם, פרעה שתיב בימי משה וכו'. ירושלמי תרומות פ"ב ה"ב בראשונה היו אומרים וכו'. תענית (כו) משה תקן לישראל וכו'. מגלה (ס). מלאכי או מרדכי, התך זה דינאל. כתובות (סו) כעשה בבתי של נקדימון בן גריון. בבא בתרא (כא). ברם זכור אותו האיש לטוב יהושע ז' נמצא שמו וכו'. סנהדרין: כאו. ארבע מאות ילדים היו לו ללוד וכלם בני יפת תואר היו והיו כנגלים בלודית ושהלכי בראשי הנטימות והן היו בעלי אגרושין של בית דוד. שם (צח). בא עליהם סנהדרין כמ"ה אלף בלב בני מלכים וכו'. ואלם יש לנו לחער שאין כל המאמרים חאלת ויוצאו בהם נגדום על מעשים שהיו באסיה כי אם קצתם רק הגדול שהנפישתה בעם ואף קצתם משיקול דעתו על פי מה שהוכיחו מן הכתובים.

26) א"ר ברכות, שמו וכו'. סנהדרין: כאו. ארבע מאות ילדים היו לו ללוד וכלם בני יפת תואר היו והיו כנגלים בלודית ושהלכי בראשי הנטימות והן היו בעלי אגרושין של בית דוד. שם (צח). בא עליהם סנהדרין כמ"ה אלף בלב בני מלכים וכו'. ואלם יש לנו לחער שאין כל המאמרים חאלת ויוצאו בהם נגדום על מעשים שהיו באסיה כי אם קצתם רק הגדול שהנפישתה בעם ואף קצתם משיקול דעתו על פי מה שהוכיחו מן הכתובים.

27) רב היה מן הקפדנים כאשר נראה מירבה דברים המסופרים משהגתו עם הבריות. כמו: משהרגו נגד שמואל וקראו בבואו לבלב ואמרו עליו שעל דברים של מה בכך קלל את שניהם. ע"י שבת (קק). ב"ק (פ) וכן השותפו שהשיבו לרב גיילא כאשר הרגם לפניו ולא רצה ר"ש לקבלה לא היה בנחת כו אם בתחלו יומא (כו) ולפעמים דבר קשות נגד תלמידיו כמו באמרו לרב הונא תלמידו החשוב: דמי האי מרבנן כמאן דלא פרישי אנשי שמעתא (ערובין (טו)). ופעם אחרת אמר לו כמתת לו, ענינו דר"ה נבה וענינו דרב לא נבה (ירוש) ערובין פ"א ה"ג). ועל רב התחלף בר אבדמי, על שחורה כשמואל. אמר: תחלת הירואה נבהא צורבא סרבנן לקלקלא (ביצה (טו)). ומצאנו שרב לייס על המורין לחקל בקצה הברים שלדתי אסורים בשבת ע"י שבת (כו) וכן היה לייס מאן דשדי כתנא כפוריא (מגלה (ח)).

28) רב היה מן הקפדנים כאשר נראה מירבה דברים המסופרים משהגתו עם הבריות. כמו: משהרגו נגד שמואל וקראו בבואו לבלב ואמרו עליו שעל דברים של מה בכך קלל את שניהם. ע"י שבת (קק). ב"ק (פ) וכן השותפו שהשיבו לרב גיילא כאשר הרגם לפניו ולא רצה ר"ש לקבלה לא היה בנחת כו אם בתחלו יומא (כו) ולפעמים דבר קשות נגד תלמידיו כמו באמרו לרב הונא תלמידו החשוב: דמי האי מרבנן כמאן דלא פרישי אנשי שמעתא (ערובין (טו)). ופעם אחרת אמר לו כמתת לו, ענינו דר"ה נבה וענינו דרב לא נבה (ירוש) ערובין פ"א ה"ג). ועל רב התחלף בר אבדמי, על שחורה כשמואל. אמר: תחלת הירואה נבהא צורבא סרבנן לקלקלא (ביצה (טו)). ומצאנו שרב לייס על המורין לחקל בקצה הברים שלדתי אסורים בשבת ע"י שבת (כו) וכן היה לייס מאן דשדי כתנא כפוריא (מגלה (ח)).

29) רב היה מן הקפדנים כאשר נראה מירבה דברים המסופרים משהגתו עם הבריות. כמו: משהרגו נגד שמואל וקראו בבואו לבלב ואמרו עליו שעל דברים של מה בכך קלל את שניהם. ע"י שבת (קק). ב"ק (פ) וכן השותפו שהשיבו לרב גיילא כאשר הרגם לפניו ולא רצה ר"ש לקבלה לא היה בנחת כו אם בתחלו יומא (כו) ולפעמים דבר קשות נגד תלמידיו כמו באמרו לרב הונא תלמידו החשוב: דמי האי מרבנן כמאן דלא פרישי אנשי שמעתא (ערובין (טו)). ופעם אחרת אמר לו כמתת לו, ענינו דר"ה נבה וענינו דרב לא נבה (ירוש) ערובין פ"א ה"ג). ועל רב התחלף בר אבדמי, על שחורה כשמואל. אמר: תחלת הירואה נבהא צורבא סרבנן לקלקלא (ביצה (טו)). ומצאנו שרב לייס על המורין לחקל בקצה הברים שלדתי אסורים בשבת ע"י שבת (כו) וכן היה לייס מאן דשדי כתנא כפוריא (מגלה (ח)).

30) רב היה מן הקפדנים כאשר נראה מירבה דברים המסופרים משהגתו עם הבריות. כמו: משהרגו נגד שמואל וקראו בבואו לבלב ואמרו עליו שעל דברים של מה בכך קלל את שניהם. ע"י שבת (קק). ב"ק (פ) וכן השותפו שהשיבו לרב גיילא כאשר הרגם לפניו ולא רצה ר"ש לקבלה לא היה בנחת כו אם בתחלו יומא (כו) ולפעמים דבר קשות נגד תלמידיו כמו באמרו לרב הונא תלמידו החשוב: דמי האי מרבנן כמאן דלא פרישי אנשי שמעתא (ערובין (טו)). ופעם אחרת אמר לו כמתת לו, ענינו דר"ה נבה וענינו דרב לא נבה (ירוש) ערובין פ"א ה"ג). ועל רב התחלף בר אבדמי, על שחורה כשמואל. אמר: תחלת הירואה נבהא צורבא סרבנן לקלקלא (ביצה (טו)). ומצאנו שרב לייס על המורין לחקל בקצה הברים שלדתי אסורים בשבת ע"י שבת (כו) וכן היה לייס מאן דשדי כתנא כפוריא (מגלה (ח)).

ישראל אשר היתה בריתו היוידות והשלום עם הקיסר אנטיונינוס הרומי כן הצליח גם הוא ומצא חן בעיני המלך הפרסי ארמבן הרביעי ויהי בין שניהם ברית אהבה וידידות ועל כן לא נפגנה כי בכח הברית הזאת אשר כרת המלך עם גדול היהודים אשר בבבל הוטב מצבם המדיני²⁹.

לפי מה שקבלו גאוני בבל מקדמוניהם (רש"י באגרתו) נמשכו ימי מגורו האחרונים בארץ בבל עשרים וארבע שנה (משנת ג' אלפים התקע"ט עד שנת ד"א ג'), ואם נתבונן במעשיו הגדולים והעצומים אשר עשה בקרב השנים האלה, נוכל להוכיח במישור כי ימי שבתו בבבל היו ימי שלווה והשקט. ואף בסוף ימיו, כשעמדה מלכות הסאסאנידען והיו החברין והאמנושין מריעים לישראל (לעיל פ"ד) לא נעשה עכוב בתלמוד תורתו. לרגל המלאכה אשר לפנינו אין לנו להשגיח על כל פרטי מאורעותיו וקורות חייו אשר אין להם יחוס עם המעשים אשר הגדיל לעשות על שדה התורה שבעל פה, ודי לנו בקצות הדברים מדרכי חייו ומן המעשים אשר עשה לעמו ואשר רשמום להודיע ולהודע כמה גדולים מעשי רב בארץ בבל, כי הוא היה האיש אשר העיר את רוח בני הארץ הזאת וביתור את העיר אשר אהב לשבת בה לתורה ולתעודה, אשר הדריכם בנתיבות לא ידעו ויהי משיבב נתיבות בדרך למיד התורה, הוא האיש אשר העלה ואשר הביא מארץ ישראל אוצר חכמת התורה כפי מה שהשתלשלה כל ימי ההנאים עד זמנו. ואף הוא תקן להם תקנות גדולות וקבועות והישיר מנהגיהם ודרך חייהם עד כי בזמן לא כביר היתה בבל מעון לתורה. כל זה ראינו עד כה עין בעין. אמנם לא לו לבד התפארת, כי אם עזרה גדולה היתה לו מן הישיבה השניה אשר בנהררעא כי גם שם הוחל רוח חדש לפעמם אחרי מות רב שילא ריש סדרא. שמואל ירחינאי ישב שם לראש והאיר את הישיבה מכבוד תורתו

פרק שלישה עשר

מר עוקבא, קרנא, שמואל ירחינאי.

במשך השנים אשר ישב רב בבבל נעשה מר עוקבא ראש הגולה. בין מי היה לא נודע לנו הן אמנם ידענו כי בימי רבי היה רב הונא ראש גולה וגם "מת בימיו ואפשר מאד כי מר עוקבא היה בנו ומלא את מקום אביו, אבל נראים הדברים כי בין שררותו של רב הונא ובין שררותו של מר עוקבא מלך ראש גולה אחר אשר לא נזכר בשמו והוא ישב על כסאו בעת בוא רב לבבל. כי כן יסופר שבבוא רב לבבל מנהו ראש הגולה על המדות. והנה קרה שעשה רב מעשה בפקידתו אשר היה רע בעיני ראש הגולה ויענשהו עונש גדול וחבשו בבית האסורים (ירושלמי ב"ב סוף פ"ה) ועתה מי זה יאמין כי ראש הגולה הזה היה מר עוקבא? איש החסיד בכל מעשיו וחכם היודע להוקיר איש כרב שהוא יזלול בכבוד אדם גדול כזה ובכבוד תורתו לתת אותו חבוש בבית האסורים כאחד הנבלים! ועוד זאת מצאנו כי נזכר ראש גולה בימי מר עוקבא שבן יסופר כי מר עוקבא שלח לו לריש גלותא שהיה מנהגו שיהיו מומרים לפניו בשכבו ובקומו: ישראל אל תשמח כעמים אל גיל (ירוש' מגלה פ"ג ה"ה) מכל

שהושבו מלמדי תנוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר (גם זה שם). ועל מלמדי תנוקות קרא את המקרא ומצדיקי הרבים ככוכבים (שם ח):

(29) ע"י ע"ו (י): ארסבן (כצ"ל שם שמייה לרב וכו') כי שכוב ארסבן אמר רב נתפרדה החבילה. וחזן מזה אין רבו בתלמוד בבלי על היחוס שבין רב לארסבן אולם בירושלמי פאה פ"א ת"א סזאנו ארסבן שלח לרבנו הקדוש חד מרגלא אמרמסון אמר ליה שלח לי מילי סזא דכתת שלח לית חד מוזה וכו' ע"ש יוספ. וסזא זה גם בב"ר פ"ה אלא דשם הני' לרבנו לחוד ול"ג הקדוש וכן הוא העיקר כי אין הכונה על ר' יחודה הנשיא הקרא רבנו הקדוש כי אם על רב הקרא בכ"מ רבנו. והסגרא דע"ז הנזכרת תיבתה ה"ד ח"ג.

מכל זה יש לשפוט בי בין רב הונא ובין מר עוקבא היה ראש גולה אחר⁽¹⁾. אבל ראש הגולה הזה היה בין ראשי הגולה אחד מן הרשומים במדות יקרות. כי יתר על זכויותיו אשר קנה לנפשו בהנהגת עניני היהודים המדיניים והמשפטיים, עוד היה נמנה עם החכמים הנכבדים ויהי מאד נעלה בעשות טוב וגמילות חסדים (כתובות סו:). בית דינו היה בכפרי (קדוש תמיד) עיר מולדת רבי חייה הגדול (מנהדרין ה.) ושמיאל היה סן היושבים אתו בבית דין ואף כי שמיאל גדול ממנו בתורה ומר עוקבא נגדו בערך תלמיד בכל זאת בישיבת בית דין היה הוא הראש ושמיאל משנהו יען כי הוא היה ראש הגולה (שבת נה. מ"ק ט"ו:). על רב צדקתו וחסדו עם בני אדם תעיד מצותו האחרונה, כהניע עתו לשוב לבית עולמו צוה כי יביאו לפניו חשבונותיו בצדקה אשר עשה וימצא כתוב כי יעלו על שבעת אלפים דינרים וירע בעיניו על הדבר ויאמר: אך צדה קטנה וקלה הכינותי לך על הדרך הרחוקה אשר אני הולך. ויצו כי חצי מממונו יחלק לעניים (כתובות שם). עקב צדקותיו ומודותיו היה נכבד מאד בעמו ויהי שמו הולך לשוב גם לארץ ישראל, ומצאנו שאם שלחו לו מכתב כתבו: לדניו ליה כבר בתיה (מנהדרין לא:). אמנם מהזדעה אחת אשר הגיעה אליו על אדותיו, נראה כי גם חכמתו גם צדקתו לא עמרו לו ככל עת להמניעוהו מלכת לפעמים אחר משפט ראשי הגולה בהנהגת פקידתם, וגם הוא היה קשה לפעמים נגד מבקשי עזרתו. פעם אחת באה אשה עלובה לפני שמיאל וצווקתה המס על עול אשר נעשה לה ויהי כאשר חרל שמיאל להשגיח עליה וירע הדבר בעיני רב יהודה תלמידו – אשר אז יושב לפניו – ויאמר שמיאל אליו כי הוא לא יוכל לעשות מאומה, אך הדבר מוטל על מר עוקבא שהוא הראש ובו האשם כי לא הציל העשוקה מיד עושקה (שבת שם). אמנם בעבור זה לא נשפוט משפט קשה עליו, אך נתן לב על קשה מעמדו בפקידתו. אדם העומד בפקידה רמה כזאת אשר עליו יכבדו טורח ומשא עם או עדה כאבן מעמסה, לא לכל אדם יכול לעשות משפט כאותו ולפעמים מה שהוא צדק אמיתי בעיני הקרובים אל הדבר יראה כעול בעיני הרחוקים אשר לא יראו ולא ידעו הסבות המניעות לעשות המעשה אשר רע למראה עינם. לכן גם צדקתו גם חכמתו ממתנגדים ומלשינים הצל לא הצילוהו, וזה נראה ביחוד כמה שיספר הוא עצמו כי בני אדם עומדים עליו להרע לו להכעיסו ולהרעימו וגם אז מראגה ומראבון לב פנה בגלל זאת אל אחד מאוהביו בארץ ישראל והוא רבי אלעזר בן פדת⁽²⁾ ויועץ עמו כדת מה לעשות באיש מדנים המתחרר ריב עמו ועומד עליו להזיק, אם רשאי לשלם לו רעה תחת רעתו כי יבדו למסרו למלכות ור"א יעצו: דום לה' ותתללל לו ושומר מחסום לפיך (נמש' ז). וזה האיש אשר צערו והמרודו היה: גני ב, א, איש אשר מרותו החשיכו חכמתו ועליו יצדק מאמרם: תורה יפה בכלי מכווער⁽³⁾. ואף הפכפך מדרכו הישב לו בראשו

(1) בנישין (ג) מסופר זה באופן אחר: שלחו ליה למר עוקבא זכרא מנ"ל דאמר שרפס וכתב ליה אל השם ישראל אל גיל כעמים ולא נזכר שכתב כן לר"ג אבל אין זה סתירה כי בא זה ולמר ע"ז. בירוש' אין תוכחה שכתבת שאלת שלח ליה וזה למדנו מן חכבלי ענאמר בר' בש"ל שלחו ליה, והירושלמי מלמדנו שהשואל היה ריש גלותא ועכ"פ ראוהו נכונה.

(2) אחרי כתביו כל זאת תגיע לידו ספר הרש פירושים ותארות לתלמוד בבלי מאת הר"ר אברהם קראכמאל ומצאתי שם אריות דברים בהשערות עצומות להעמיד עוד מר עוקבא שני על משרת-הר"ג ואמנם אחרי שלכתבתי אין לנו מזה לא תועלת ולא נזק ע"כ לא יהיה דבורנו בכל זה, רק מה שכתב שם צד 48 דרך מר עוקבא ששלח לר' אלעזר הוא מ"ע השני מכת כמה קשיות פלפוליות איננו סבינים בשללנו המשום למת רחוק הוא שם"ע ראשון יהיה נזק עם ר"א הלא מבואר הדבר שר"א היה תלמיד שמיאל (ערובין סו. ב"ב מ"ב:) וכן בעא מניה דרב (שבת קננ. ערובין סה:) ומצאנו עוד שר"א תלמידו דר' חייא רובא (ירוש' כתובות פ"ט ח"ה) וע"כ למת רחוק שם"ע יקח עצה מר"א? וא"ת למת לא שאל שאלתו מר' יוחנן? על זה נשיב בשו"ת אחרת למת רב יתדת שאל שאלותיו מר' אלעזר ולא מר' יוחנן (קדושין פ"א ה"ד ב"ק פ"א א. ה. סוף דבר לפי דעתו אין אפילו שמך ראהו על זה שם"ע זה ששלח לר"א הוא מ"ע אחר.

(3) נביא היה תלמידו של רב ותכא כמה הלכות בשמו ע"י ע"ו (לוי' ובכ"מ. ורב נתן לו כבוד ד"ר ח"ג).

בראשו ויהי רעומר אחריתו כי נמסר למלכות ומת בעונו (גמין שם וסה); אך מר עוקבא חי עד אחרית ימיו נכבד מן החכמים ונשוא פנים לכל עמו. רוב אמרי מר עוקבא אשר בדינו אמר בשם אחרים בשם אבוהו השמואל ולוי (שבת קה). ומרב שמואל (בב"ם) ועוד אחרים. ואמנם אף כי אמרנו כי הית מן החכמים לא היה מגדוליהם אשר עזרו הגבה להתפשטות היהודה שבעל פה בארץ ואף דקמעט מועד הגיעו אלינו מתורתיו בין בהלכה בין באגדה).

עוד חכם אחר נפגוש בבבלי בעת בוא רב לשם וגם הוא היה מן הרשומים ועמד במעלה רמה. החכם הזה היה קרנא, דיין בדיני מסנות. הוא קרנא אשר יצא במצות שמואל לקראת רב לקבלו ביום ביאתו לבבל. אבל נראה כי לדין הזה חסרה לגמרי דרך ארץ הראייה לחכם ובפגמ לאיש אשר נקרא לדון בין דין לדין ולהיות שופט על מעללי בני אדם. כי תחת לקבלו בסברה פנים ובכבוד הראוי לאיש אשר היה גאון ארץ מולדתו יקפח אותו בשאלות ותביעות, וסמלאו לבו אותו לבחון חכמת רב ולהיות על קנקנו. והוא אשר היה נגד רבי כננס בפני הענק העז פניו לבדק: כרב את אחד מתלמידיו, ואף הדבר הרע הזה העיר את כל חמתו עד כי יקללנו (שבת קה). המעשה הזה לא יכול רב לסלוח לו. אחרי זמן לא כביר השתדל קרנא לתקן את אשר עותו כי בעת אשר יצא הקצף מאת הראש הגולה על רב היה קרנא סניגורו לפניו. ולא עוד כי אם יצא לריב עם ראש הגולה ועל פניו הוכיחו על העול אשר עשה לרב ואף בהשתדלותו נחל לו. ונפטר מהעונש (ירוש' כ"ב ס"פה). אבל בכל זאת נראה כי לא היתה בריתו אתי האהבה והשלום, ועל כל פנים נראה כי תרעומת נסחרת היתה בלבו של רב, וזגם קרנא ידע מאד מן התרעומת הזאת וכי אין פניו אליו. כפני אוהב. כן יבורר מתוך מאנוע אשר ארע בבית מדרשו של שמואל. שמואל וקרנא נחלקו בדבר הלכה אחת ולא היה שם מי להכריע עם מי הצדק. והנה התלמידים יעצו לשלוח הרבר למר עוקבא בכפרי והוא יכריע — ובלי ספק נתנו התלמידים עיניהם במר עוקבא ולא ברב מחשבים אילו קרנא לא יתרצה להכרעת רב אשר לא היה אוהבו — אבל לא רצה קרנא לשמוע לעצתם, כי ידע מאד שהכרעת מר עוקבא נגד שמואל אינה מכרעת. על כן עשה החבולה וישלחו לרב שיכריע אך מראה פן משנאתו המסותרת יהיה נוטה לדעת שכנגדו לכן היה מהפך דעות החילקים ושלח בשם שמואל דברי קרנא ובשם קרנא דברי שמואל (קדושין מד). ועתה מי לא יראה מזה ברור כי לא נחה תרעומת רב נגד קרנא עוד זמן רב. קרנא חבר ספר ונקרא נזקין דבי קרנא (ב"ק מזו סנהדרין לז). והוא היה קובץ ברייתות מאשר נסדרו בבית דינו ולא נתקיים לדורות. כי אם דברים אחרים ממנו טובאים בתלמוד ובדבור הצעה תנא רב קרנא והם בלי ספק שוורים מן הספר (הוא). לפעמים נמצא הלכות בשם דיני גולה (ב"ב ע. קי קוז) וקבלה בדינו שזה מכון על קרנא (סנהדרין יז). והנה התכלית המלאכה אשר לפנינו לא

היה

ובקרו בביתו (ברכות כו). אבל תחמים בני זמנו נהוה וקראוהו פלגא עי גמין (לאו סב). ומצאנו בברכות (כת) אמר הלכת בשם רב אשר ודאי לא אמרת רב מעולם ורב יוסף אמר עליו ישרא לית סריח לגניבא.

4) עי' שבת (קישו) המתפלל בע"ש ואומר ויכולו ב' סלאכי השרת מניחין ידיתן על ראשו ואומרים וסר עונך ומאתך חכפר. ערבין (ב"א): קוצותיו תלתים מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תלו תלים של הלכות, שחורות כעורב כמי אתה מוצאן כמי שמשכים ומעריב עליהן בבית המדרש. סופת (ה). כל אדם שיש בו נטות רוח אוסר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור במדור אחד שנאמר מלשני בסתר רעתו וגו' אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו. ובע"ז (יג) ולעלוקת שתי בנות תב חב מאי תב אמר מ"ע קול שתי בנות שצדקות מניחם ואוסרות בעתו תבא תבא ומאן ניהו מינות וירשות. וע"פ ערכין (סו) כמה מאמרים בשם י"ש אוסרים שהיה מסדר אנדתא לפני ריב"ל וזה רחוק בעיני.

5) בירושלמי מצאתי שלשת דברים בשם תנא רב קרנא (אולי יוש מ"ס וע"ל דבי במקום רב) בב"ק (דוד הג') ירך

הזה. ועל כן גם היא קיים בנפשו: אחוז בזה וגם מזה אל הנח ידך. אף אילו שמואל עצמו לא הודיענו כי היה רופא בקי בחכמה הרפואה וכי לכל מחלה ולכל נגע יודע לרפואתם, (ב"ב קיג:ו) וגם אילו לא ספרו לנו כי רפא את רבי מחליו, הלא רבים ממאמריו אשר השאיר אחריו המה לעדה על זאת¹⁰) ועל ידיעתו בחכמה הטבע¹) ועל בקיאותו בחכמת החשבון והגלגלים והכוכבים¹²). ואמר על עצמו נהורין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא - היא מקום שבתו - (ברכות נה:). ויען כי לבו ראה הרבה חכמה ודעת ונפשו חשקה בהן להוסיף לקח מיום אל יום אף על כן לא נמנע טלעשות חוזה עם חכמי אומות העולם וקיים בנפשו: קבל האמת ממי שאמר. ייהי דברו עם אבלג חכם מחכמי האומות (שבת קנז:), וכן לא מנע רגלו מלכה לבית אבידן¹³) היא הבית אשר שם התאספו חכמי אומות להתוכח בדברי סדע ואמונות (ערוך ע' בי אבידן). ודבר ברור הוא כי ידיעתו ובקיאותו בחכמות וידידותו על דרשיהן מן האומות העירו קנאת רבים מחכמי היהודים אשר לא רצו בכמו אלה והיו משתדלים להרחיק מהם הכלית הרחוק. הלא כן היה גורל החכמים האמתיים באומהנו מאז ועד עתה, כי רבים ראו ברוע עין על אלה המתנדבים בעם להקדיש חלק מזמנם לחכמות אחרות, ואף אם חכמים הם כדניאל, וידם רב להם בחכמת התורה כל זה איננו שיה להם. והנמיון הורנו כי לרוב אין החסידות מואסת חכמה כי אם ההתחסדות. ואף ההתחסדות כזאת גרמה כי לא נסמך שמואל בארץ ישראל. רבי יהודה הנשיא אשר רפאו שמואל מחליו, מרגש תורתו על הטוב אשר עשה עמו, ומהכירו חכמתו ובשוניו בקש לסמכו, ולא עלתה בידו, ולמה? יען כי חבריו לא הניחוהו למלאות מבוקשו הזה. רבי היה מצטער על ככה, לא כן שמואל, אבל בהתול סר אמר לו לרמי אל נא הצמער, אני ראיתי כתוב כן בספרו של אדם הראשון שמואל ירחינאי חכים יתקרי רבי לא יתקרי (ב"ס פה:ו) והכונה בזה לאמר: מחכמתי כי נבונותי בשאר מדעים הניעני ככה, כי חבריך לא ירצו בי, כי כן הסדה המהלכת על פני כל הדורות שהרבנות שונאת את המדעים. ועל כן שמואל ירחינאי חכם רק חכם יקרא

רבי ע' ז

ר"י ור"ל בעון המין אפוי דמר שמואל ומשפע קצת סוד דר"י לא הכיר את שמואל אבל אין זה ראה ששמואל לא היה בא"י דאפשר ואפשר שהיה שם בימי רבי ועדין ר' יוחנן היה צעיר לימים ולא ראתו. וגם מהך אמר איזל אחויה אין ראייה שלא ראתו מעולם אלא מאחר שהראתו שמואל כמה גדול כחו ור'י בעצמו ידע שיש לו רב בבבל אמר אקבל פניו.

10) מצינו ממנו כמה רפואות וקלורין כמו שבת (קמ). קלורין דמר שמואל. שם (קכט). הקיו דס ונצטנן עושין לו סודות אפילו בתקופת תמוז. ועי' עוד שם ל"ב כמה רפואות. יומא (ס"ג: ט) שאחוז בולמוס מאכילין אותו דבש באליה. נדרים (ג) שמואל תוה בדיק נפשוה בקולחא. שם (נד:ו) גונא כסע לעין ועוד הרבה כ"כ. וכמה ענינים לשמירת הבריאות ברכות (מד:ו) סבלי עצים פי' שולפת קשה אם אינה שולקת תרבה. שבת (קלג:ו) האי סאן דמשי ידית ולא נגיב סובא נקשרו לית חספניא. ב"ב (קטז:ו) שגוי וסת תחלת חולי וכאלה עוד אחרים. ועי' בתולדות שמואל ה"א קראכטאל בתחלוץ ח"א ובמאמריו של רש"י ראפורס בכטורי העתים מש' תקפ"ח.

11) עי' שבת (סח) דאמר שמואל נהרא טכופיה מברך. פסחים (טז). אמר שמואל תתאה נבר. ע"ז (א:ו) כל השריצים יש להן ארס של נחש סבית ושל שריצים אינו סבית.

12) ברכות (נה:ו) מאי ויקן אמר שמואל כוכבי דשבים וכו' וספורי דלא עבר כמלא ואי עבר הרב עלמא. ונאמנה אילנו דעות עצמו שאמר: נהורין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא, ועי' עוד מרובין (יג),

13) רבים וכן שלמים כבר דברו מענין 'בי אבידן' סה הוא ותעמידו השערות התלויות בשערה ולא אוקירן בפרשות כי אין רעתי נוחח בהן ותקרוב לדעתי דעת תערוך שהבאתי בפנים וקרוב לזה כתב רש"י רס"ג בערך מלים ע' אבידן ומסופק פי' מלת אבידן גזרתה מן הפרסית וענין בי אבידן הוא בית ועד לחכמים ב"ב ל'. אלא שבע"ז (יו) במעשה דר"א בן פרמא אבידן גזרתה מן הפרסית וענין בי אבידן הוא בית ועד לחכמים ב"ב ל'. אבידן, וכן בשבת (קנב:ו) אמר לו קיסר לר' יתושע ט"ס לא אתיה לבי אבידן. וכל זה היה בארץ ישראל הרי שבי אבידן אינו מיוחד בבבל לר' אבל תדבר הוא כן. המתבונן בלשון אלת הספורים ימצא כי אין זה לשון ברייתא ולא לשון ירושלמי אלא לשון כבלי כלומר שחכמי כבל ספרו כן בליגינא ולהבנת יתרה קראו את בית ועד לחכמים בשם הידוע לכבליים והוא בי אבידן.

דבי לא יקרא, ואמנם חכמתו אשר ילדה לו בא"י מקנאים ואולי מתנגדים, היא קנתה לו בארץ מולדתו לב מלך ושרים, ויגדל שמואל היהודי מאה בעיני שבוה סלכא ונשא ונתן עמו לנסותו בחכמה (ברכות נו. סנהדרין צה), ועל כן כערך אשה נשא חן והפך מלפני המלך אף גדל שמו ורבו אוהביו בין בני עמו.

אמנם גדולתו ורחב לבבו בחכמת החיצונית אך מעט נשאה פרו בקרב עמי, לא כן חכמתו בתורה היא היתה אור לנתיבות בני ארצו. מושבו היה בנהרדעא שם היה ריש סדרא אחי' מית רב שילא והרחיב גכולו בתלמידים. ואף כי אנשי א"י ננו את הנהרדעיים ונתנו דופי בהם ובתורתם באמרו: על הס' שהם גסי רוח ומעוטי תורה אין להכחיש המציאות. מקום אשר שמואל מנהיגו ועומד בראש ישיבה גדולה אשר ממנה יצאו חכמים גדולים, לא בצדק נאמר עליה ועל יושביה שהם מעוטי תורה, ואף שחכם גדול כר' יוחנן אמר כן (ירושלמי פסחים פ"ה ה"ג), לא נוכל להאמין זאת כי אם נאמר או משנאה או מקנאה הרחיב פיהו עליהם ולרבה בהם הופיא¹⁴), והלא ר' יוחנן המעולה בין חכמי א"י לא חשב כן. על חכמתו בבל-שכבוד הוה, הוא אמר בפירוש שלהם היא התורה (ב"ק קיוז), ושמואל ביתוד היה נכבד בעיניו וקראו רבותיו שבבל. הן אמנם כי בתחלה גם ר' יוחנן לא הכיר תקף גדולת שמואל בחכמתו הזלכה, ובשלחו אליו אגרת כתב לו "לקדם חברנו שבבבל", ולא כאשר כתב לרבי "לקדם רבנו שבבבל", אך לא ארכו הימים והנה גם ר' יוחנן הכיר מתוך החשובות אשר שלח אליו שבבל, כי נשא שמואל וגכה ממנו בתורה, ומאז והלאה כתב לו כמו לרבי "לקדם רבנו שבבבל" (חילוף ציה). אבל יותר סמה שנראה גדולת שמואל בתורה מעדותו של ר' יוחנן יודע לנו זאת מבחינתו בהמך תורתו והלכותו והיותו וסבתו אשר נמסרו לנו בתלמוד על שמו. כבר אמרנו זאת כי סדרי משנת רבנו תנשמשו בבבל עוד במרם בוא רב לבבל והוא היסוד לתלמודי תורתם וכתבי מדרשהם. וכל ספק גם שמואל כשבו מא"י הביא אתיו סדרי משנת רבינועשאם יסוד לתלמודי דרש וחקר במשנה הזאת והשתדל מאד לפרש מלותיה ודבוריה ועניניה¹⁵). במדת הבקרה בתן לשונותיה ודרש להעמיד הנוסחא האמתית והגיה לפעמים במשנה, והוא היה הראשון שדרש, כי בקצת מקומות "סדרי מחסרא והכי קתני"¹⁶), רוב הלכותיו יש להן צורת ברייתא וכלן מיוסדות בסברה ישרה בהלכות הקדמונים אינו מרקק בצורתן החיצונית לקחת הדברים ככתבם כי אם מתעמק ברוחן ויורד לסוף כונתן, ולפי מדהיו הנה גם בהוראתו על פיהן אם לקרבן אם לרחקן¹⁷). שכלו הישר והכתרו הפנימיה

14) בפסחים סבז) ז"ל תנ"ך ר' שמלאי אתא לקמיה דר' יוחנן (צ"ל יוחנן) א לא נתני לי מר ספר יוחסין א"ל מתיכן את א"ל מלוד והיכן מתבך בנהרדעא א"ל אין שונין לא ללודים ולא לנהרדעאים וכ"ש דאת סלוד ומתבך בנהרדעא ונשטם הפעם למה לא שונין ובלו ספק הבבלים לכבוד עצמם שני הני' והשיטתו המאמר שהם שני רוח ומעוטי תורה".

15) ע"י שבת (כז) כדי שלא יאמרו וכו' (שם כג). והוא שקשר לו מע"ש שם נח). מאי כבול כבול רעבדא. שם (קח) מאי קאמר ארי א"ש חכי קאמר. עירובין נ"ס. מאי לא אמר כלום. שם (קד) מאי באר תקר. פסחים (חז) פי' שתי שורות תחיצונת שהן העליונות. שם (קא) מאי אסיקומן. ביצה (כד). חגיגה דמי חסור צידה. שם (נח) מאי כל עיקר. שם (כפ) מאי אבל לא כמדה. שם (ז) מאי סמוך. חגיגה (ככ); מאי בית הצנפת. ר"ח (ית) מאי ככני מרון. סוכה (כב). מאי מובללת. לפעמים מפרש ענין המשנה על פי מדרשו ע"י יבמות (בב). וכן שאר כל הנשים א"ש דאמר קרא וכו', קדושין (סז) בעל מום רביתיה פסולה מן ל דאמר קרא וכו' וכן תמצא בכ"ט.

16) שבת (לז) כרוך נתני. שם (ס) הגיה במשנה, אין הקישע' כיצה (לא) אמר סדרי מחסרא והכי קתני. קדושין (לס). אמר שמואל תני או זה וזה וכו'.

17) ע"י ב"ב (פא). אמר ר"ם הקונה ב' אילנות בתוך של חבירו מביא וקרא א"ש מחייב היה ר"ם אף בלוקה מירות מן השוק, וכונתו כיון דסבר דאף באין לו קרקע חייב מה לי ב' אילנות ומל לי מירות מן השוק וע"ש בגמ' ע"ז (יזא) א"ש ובגולת אינו אסור אלא יום אידם בלבד. ויבמות (סא) אע"פ שיש לו כמה בנים אמר לעמוד בלא אשתו ור' א"ש שחובתו שחייב לישא אשה היא במדרגה הראשונה חובה שחייב כל אדם להשתדל (ד"ד ה ב)

הם היו מנהיגיו בדרכי תורתו, ולא נשא פנים במחקריו לדברי הקרמונים, בפרט בדברים התלויים בידיעות אשר הוא היה בקי בהן יותר מהם⁽¹⁸⁾. עד כמה לא נשא פנים בתורה לכל אדם אף-אם כנבנה ארוים גבהו יודע לנו אסינתבונן ביחוסו אל רב: הגה אין קץ לכל הכבוד אשר כבר את רב, ואמר: עליו-כי היה כיוף לו לרב (מגילה כב.), ואף לפעמים שאל שאלותיו מרב כתלמיד מרבו (ירושלמי שבת פ"ג ה"א בבבלי בתובות כב.), ודומשמת רב אמר: "אזיל אינש דמסתפינא מניה" (מ"ק כד.), אבל עם כל זה לא נשא לו פנים בתורה ואין מספר לכל הדברים אשר שמואל חולק על רב, ולפעמים דבר קשות נגדו-אם לפי דעתו ברור לו כי טעה רב בהחלטתו. ופעם אחת אמר רב חייא בר יוסף אחד מתלמידיו רב: דבר סתומותיו של רב בדיני טרפות: לפני שמואל דמשיבו שמואל ויאמר: "אי הכי אמר אבא לא ידע בטרפות ולא כלום" (חולין מה); ושוב פעם אחת אמר זה החכם שמועה מרב: דיני שבת וגם כן אמר לו בלשון הזה: "אי הכי אמר אבא לא ידע במלי דשבתא ולא כלום" (שבת נג). כמשפט כל גדולי האמוראים בדור הראשון להכריע ההלכה בין התנאים; אף-כן היה משפטו בתור כללים כוללים בהכרעת ההלכה⁽¹⁹⁾. ואמנם לעצמו העמיד לו כלל אחד להתנהג בו בפסקיו ובהוראותיו אשר אלף כללים למודים לא ישור לו. והוא: להיות נוטה בקצת דברים יותר לצד הקולא מלצד החומרא; הוא-לא היה מאותם התלמודים אשר אינם משגיחים על תקנת בני-עמם כי אם אוהבים זאת להמציא דינים וחקים חדשים אף-אם הם מעשה היתרה לדרום וחושבים בדעתם כי כזה יתנו מתג ורסן לפריצי העם ויועילו לקיום הדת ולא יכן שמואל הוא השביל על הדבר וידע בנפשו כי לא זה הדרך לקיים את הדת, על-כן בעיניו פקחות-שמר זאת לעולם לבקש בכל יכלותו צד היתר בעת שראה כי תקנת בני עמו דורשת זאת מאתו. הגה בשמירת האבלות כבר מקצת חכמים מהקדמונים העמיסו על האבל דברים אשר היו קשים לנשוא והיוקרה בפרנסתו. וועל-כן העמיד שמואל הכלל הלכה בדבריו: המיסקל באבל (בב"מ). וכן בשבת התייר לכבוד גחלים של מהכת המושלכים על פני חוצות, למען לא יזוקו בהם דבים (שבת מב.). וכן בדיני חמץ בפסח עשו מאז חומרא על חומרא עד שהיו לעול, אך שמואל הקל העול בכמה ענינים, הוא התייר חמץ בומנו כשנהערב שלא צמינו ושלא בומנו בין במינו בין שלא צמינו (פסחים כט.); הוא אמר: קדרות בפסח לא יגשברו (שם ל). וכן מצא שיש בני אדם העושים סחורה במצות התורה, והמלאה המוכרים דברים לצורך מצוה דומיקים השער, ונגד אלה גם שמואל וההורם שאם יעשו כדבר הרע הזה עוד שיתיר הדבר עד שלא יהיו צריכים לו (פסחים לו) ועי' סוכה (לד): וכן נמצאתו נוטה לצד ההיתר בכמה ענינים⁽²⁾.

כבר

להשתדל בישור העולם ומה דברת המשנה לא יבטל אדם מוצר ולפיכך אם יש לו בניס כבר קים חובותיו בכל זאת יש לו חוב לטובת עצמו לישא אשה אף כשיו לו בניס כי לא טוב היות האדם לבדו ודיקת משנה אינו שולל חובה זו. ב"מ (ע"ה) ה"ה מותרין ללות זה מזה בריבית דמידע ודיעוד רבית: אמרת חבתי זה לזה: במתנה. (18) ע"ה שבת (קמז) דתנן אין מחזירין קראמר. שמואל עלה: (שם קמח): הלכת מחזירין את השבר ופרשי' סל דמחזירין תנן. ובלו סק מ' קובפני שקשה לו שחלוק שמואל על סתמא דמסתותין: אבל אין זה מהתורב בעיניו שאילו הגיה שמואל: המשתנה הוה ליה למיסר: תני מחזירין ודקראמר: הלכת ש"ס חילוק אתני ופעמים מפני שחור ידע יותר כמת גדולה הסכנת אם לא יחזיר השבר. וזבמות (גז): סבת שמואל: אנדרוניטס וכר הוא נגד כמת משניות דסברי פסק הוא ועי' ש בהוס' ד"ה כירובתנית (סז). אמר מקעקע את כל חבתיה ומוחזיר פריש לבעלו וחילק בזה על הלל גישין (גז).

(19) שבת (נא): הלכה כהנתי, שם (גד) הלכה כרוב"ב. שם (קיא): הלכת ככ' ש"ש: (קסח) הלכה מחזירין ואין מספר לכינוא ביאלו, מפלליה וכו' ללום: עירובין (מז): הלכה כר' מ' בגזירותיו: שם (סו): הלכה בדברי המיסקל באבל, שם (סז) אין לנו בערובין אלא כלשון משנתנו. שם (פא): כל' משנת ר"ז במשנתנו. הלכה כמותו. פסחים (ז) כל המצות מברך עליהן עובר עלשיתין. שם (ז). הלכה כרבי מחבירו ולא מחבירו. (20) מצאנו לו כמה היתרים במלי דשבת על שבת. (יט: כב: מג: נא.) ועם (ז): א"ש לא שנו (לא יצא בגמל ד"ה ז')

כבר נודע למדי כי גדולי האמוראים שברור הראשון חברו קובצי משניות הנקראים ברייתות או תוספתות. והנה גם בזה לא נופל שמואל מהם. גם הוא חבר קובץ ברייתות והן נזכרות בדבור ההצעה: תני דבי שמואל (בב"מ) ומסופר עליו כי היה לו בביתו חכם אחד סימא אשר חבר וסדר לפניו ברייתות (ביצה מזו). אמנם כדבר אחד לא היה כתו יפה והוא במדרש המקרא. אם גם הוא עצמו מתפאר לפעמים במדרשו לאמר: אלו הואי התם (בכזרת התנאים) אמרי להו דירי, (בלומר המדרש שאני דורש) עדיפה מדיכו (חגיגה י'. יומא פה: מגילה ז'), וגם מניח לפעמים מדרשם ודורש באופן אחר⁽²⁾, ככל זאת לכבוד האמת לא נכחיש כי לא כל מדרשו הם צרופים ומוזקקים, ובאמת לא נכרה במדרשו השכלתו ורוחב לבו במדעים כי אם אין יתרון מאומה למדרשו על מדרשי רוב הבבליים שהלכו בדרך זו ורחוק במדרשיהם⁽³⁾. ולא מדרשו בהלכה לכד כי אם גם מדרשו באגדה לרוב חלשים. אמנם נמצאו על שמו מאמרי אגדה אחדים הספקרים על הרוב הזרים. כמו מאמריו: אין בין העולם הזה לעולם הבא אלא שיעבוד מלכותו בלבד (ברכות לד:), לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל (שם סמ:), נוח לו לאוהו צדיק להיות שמש לעז' ואל יכתב בו ויעש הרע בעיני ה' (שבת נו: ופרש"י), וצדקה תציל ממות ולא סמיגה משונה (שם קנו), רעות רבית וצרות זה הממציא לו לעני מעות בשעת דחקו (חגיגה ה. ובתרה' קו), כיון שנהמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר (יומא כב:), מפני מה לא נמשכה מלכות שאול מפני שלא היה בו שום דופי (שם). כל היושב בהענייה נקרא חוטא (תענית יא.), אסור לגנוב דעת הבריות אפילו דעתו של גוי (חולין צד:), כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור בעשיית מלאכה בפני שלשה (קדושין ע.), הכל לשם שמים (שם פב).

אמנם עיקר יתרונו אשר היה לו על כל חכמי בבל ואשר בעבירו היה לאיש מפלס נתיבות חדשות בחכמת התלמיד היה תקפו וגבורתו בדיני ממונות, ואף כל הבאים אחריו הכירו זאת ונתנו לפסקיו בדיני ממונות יתרון גם על פסקי רב (בכזרת סמ:), ואמרו על אחת משמועותיו בדיני ממונות „מאן דלא סבר דלא מלתא לא ידע בנזקין כלום“ (ירושלמי קדושין פ"א ה"ו). שמואל מנעוריו היה דיון שופט בין דין לדין בדיני ממונות, ועל כן יובן הדבר כי קנה לו שלמות בענינים האלה יותר מרב חברו. הוץ מזה היה זאת נחוץ לבבליים להיות נמשכים אחרי פסקיו. הדבר היה דרוש למקומו ושעתו להקריב כיכלה ירו דיני ישראל ברברים הננועים בממון אל חקת משפט הארץ למען העמיד השלום עם הממשלה ועם בני ארצו הפרסיים. ואף השתדל שמואל בכל עז להשיג זאת התכלית כאשר נראה מכמה יסודות אשר יסד בדיני ממונות ואשר בא"י היו משפטים בל ידעום, ועל כן גם זה היה סבה חזקה כי פסקיו היו למרה ולהלכה

במגדל המסמר) אלא לחוק אבל לנוי מותר ור' ל דלא נתוש לגיורת אלא באופן שגורו דהיינו לחוק אבל לנוי מעיקרא לא גזרו. ועי' פסחים (ב.) נתבקעו משש. ושם (גד.) אין תענית צבור בכלל אלא השעת באב בלבד. ביצה (ד.) חלת חיל אוכל וחולץ ואח"כ מפריש. מ"ק (סו.) שום אסר וכוש שרי. שם (ית.) כותר לארס בחמ"ט. שבת (קכט.) עושין מדורת לחיה בשבת. ועי' יומא (פד: פה.) ואמרו עליו בעלי הגב' (תענית יח.) מעיקרה סבר כיון דלית תנא דמיקל כר"ם אמר הלכה כר"ם וכיון דשמעיה לרשב"ג דמיקל מפי אמר הלכה כרשב"ג.

(21) עי' ביצה (טז:) שדורש עירובי הבשילין מקרא וקאמרנין עלה והנא כתיבי לה מהכא. ודונספור בערכין (יא.) ועי' בב' (קכ.) בנות צלפחד הותרו להנשא לכל השבטים שנאמר וכו' נגד התנא דברייתא אף שבגמ' רוצים לתרץ דבריו ולפטרם עם הבריותא אין תתירוק אלא על צד הרוחק. ובסנהדרין (ס.) פליגי על ברייתא דר' חייא ומצאנו כן בב"ב.

(22) בקצת פירושו בחר לו דרך השמש. כמו: שבת (סב:) ראשית שמינים זה פלייטון. ספרים (לו:): ואישישה אמת נרמא דחמרא דכתיב ואוהבי אישי ענבים. תענית (ת.) ופיתוחו בלשונם וגי' ואע"כ כן והוא רחום יכפר עון. אבל רוב מדרשו הם רחוקים מן השמש. עי' מועד קטן (כד.). אבל שלא פרע ושלאת סוף חובב מיתה שנאמר ראשיכם לא תפרעו ובגדיכם לא תפרומו תא אחר שלא פרע ושלאת פרמ' חייב מיתה ואין לך מדרש מוקדם גדול סוף וכבר העירו על זרותו בתוס' שם ד"ה תא. תענית (ו.) מלקוש' דבר' שכל קשיותיהן של ישראל. ברכות (סא.) יצר הרע כמין חיה דומה שנאמר לפתח חמאת רובץ ודריש חמאת מליטון חמה (ירוד ה"ג)

ולהלכה בבבל. שמואל יסר הכלל: דינא דמלכותא דינא (גימין י); ועתה מי יודע כמה דינים ודיני דינים חדש שמואל בשום עין על החקים אשר היו משפט הארץ, רק שלא נדע לפרטם יען כי אין אנו בקיאים בחקיהם היום כי נשכחו ברוב הימים. ומן האחדים אשר הגיע אלינו ועלו בתלמוד על שם שמואל יודענו ברור שהם מחקות משפט הפרסים, הלא נוכל לשפוט בצדק כי עוד דינים אחרים אשר יסד יש להם הצטרפות עם חקיהם. כמו מה שאמר שמואל: אריסותא דפרסאי ארבעין שנין (ב"ב נה). אף שאין הדין כן במשנה אלא חוקה לישראל בא"י שלש שנים, בפרס אינה חוקה עד מ' שנה מפני שדין המלכות כן (פי' רשב"ם שם) וכן עוד אחרים²³). ואולם מלבד זה וזה הלא פסקו מצד עצמם ותכונתם ומצד הסברה המושכלת אשר היתה יסודם, היו נאותים להיות מדה לכל בפסקי הוראותיהם.

שמואל תקן הרבה יסודות קבועים בדיני ממונות מסברתו ואין להם רמז במשניות כל עיקר אבל נוסדו בשכל הישר. מכמה הלכותיו נראה כי כספקות לא רצה בהשאה ולאמר שיתפשו בעלי הדין ויחלוקו על הדרך שאמר סומכוס: ממין המוטל בספק חולקין. כי אם החזיק ככל מקום כלל גדול בדין: המוצא מחבירו עליו הראיה (ב"ק מו). ומעמו של דבר מפני שאם דנים דין חלוקה הלא בכל ענין נעשה עול לאחר מן הצדדים במחצה, ועל כן חשב טוב לעשות עול ספק מלעשות עול ודאי ויקוב הדין את ההר. ומהיות מתנגד לדין חלוקה העמיד בקצת ספקות הכלל שיש לסמוך בהם על שו"ד דייני (כתובות צד). וכן נמצא ממנו כלל אחר בספקות: כל שנוטר ספק ברשותו עליו להביא ראיה (שם עו). ובענין הרוב הכלל: אין חולקין במסך אחר הרוב (ב"ב צב). מנהג העיר או המדינה היה כל כך חשוב בעיניו עד שכל המועד שעשה איזה דבר והוא נגד המנהג עליו להביא ראיה שמוסר אדם עושה כמנהג עירו (כתובות עיר). ומשעם הזה אמר: האחין שחלקו אין להם דרך זה על זה ולא סולמות זה על זה ולא חלונות... ולא אמת המים... והזהרו בהן שהלכות קבועות הן (ב"ב סה). כלומר שבין המנהג להורות מיסים וימימה ואין להשגיח במי שמישיב עליהן. כי לדעתו תקנות קבועות יפה כהן אף לעקיר דין תורה (שבועות מה. ב"מ קיב: ופרש"י), כללו של דבר על כל הלכותיו שחדש "רוח סברה ומושכלת חיפפה עליהן, בכלם חולק למישרים בדרך הצדק²⁴). בכל עת אשר הוציא לאור

23) ע"ב"ב שם הגי' הנרדף דוכין ארעא למסכא ובינו ובינו. ומעבא דמלתא מפני שדינא דמלכותא דינא וחוקי של הפרסים הכי הוי. ועי' גיטין (י) כל תפטרות חולקין בערכאות כשם דמלכותא דינא דינא ודאי ויחלוקו עבדים ואמר שמואל שאף שטר מתנה העולה בערכאותיהם וחותמיו נכרים כשר משום דינא דמלכותא דינא ותנה שמואל פרושי קמפריש דסאי דקאמר תנא דבתנאי דהשטר כשר בין של מטר בין של מתנה מינמא משום דינא דמלכותא ואמנם לא כזאנו בשום מקום שבא"י היתה זה הכלל קיים ועומד וקרוב טאר שגם בעל הנש' הרגיש בזה דקאמר איבעית אימא תני מכונימי נשים חרי שנוח לו להגיה בכשנה מלפני כדשמואל. ואולי שמואל עצמו חירץ תך ואיבעית אימא וגי' מן הפעל שאמרנו, ויש לתערך עוד כי זה הפעם שאמרנו שהלכה כשמואל בדיני כפני שתייה נפקד להיות דין בני ריש גלותא כבר אמרתו תלמידי רב, דבנמ' דב"ב (סח) הובאה מחלוקת דרב נחמן א"ש ורבב' דיני ואמר ליה ד"ג לרב חונא הלכתא כותנן (כלומר כר"ג אפי' שמואל) או הלכתא כותיביכו (כרב ותלמידיו) אמר ליה (ר' ה' לר"ג) הלכתא כותיביכו דמסקריביכו לכבא דר"ג דשכיחי (דייני) (צ"ל דיני) והוכנת בין על שמואל שתייה דין בי ר"ג ובין על ר"ג שתייה דינא בי ר"ג ותתנו הית.

24) ע"י כתובות (עמ). א"ש מורה תוראח אני אם יבא חסר מברחת לידי אקדענו. שם (מב): שני שטרות היוצאין בזה אתר זה כפל שני את הראשון. קדושין (כו). מבר עשר שרות בעשר דינאן. שם (מב): שני באת מתן קנה כלן. ב"ק (ע"א). מורת בקנס ואח"כ באו עדים חייב. שם (מא): תנאים שהתנה יתושע אפילו בחוצה לארץ. ב"מ (יד). שבת שפר ושועבד צריך לימלך. שם (מב). כסאם און לחם שביחה אלא בקרקע שם (גא). המתנה על מנת שאין לך עלי אונאת אין לו עלי אונאת. שם (לח): שני ששבחה מורידין קרוב לנכסיו. שם (מב). שבו ששבחה והניח קמה לקצור ענבים לבצור התמים לנדור ויתם למסוק בד יורדין לנכסיו ומעמידן. אפורופוס וקצר והניח ונדר וסוסק ואח"כ מורידין קרוב לנכסיו. מי שיתן לב בכל אלה הלכות וירד לעומק סברתן יבצא שכלן לפי מדה הצדק והיושר. אבל לא נוכל להתעלם כשתיה פסקים שיש לנו (ריד ח"ג)

משפט היה המים פעלו ובקשתו לעמוד לימין עשוקים ולסמוך כושלים, ועל כן קבע הלכות צדקות לתועלת יתום ואלמנה, כמו: 'בה הנוניית מן האחים מעשה ידיה שלה (כתובות מג), משלמין של יתומים שמין ומכרים אותם-לאחר-נשם ק), 'יתומים אינם צריכים פרוזבול (ב"ק לו), 'שלושה שמין להם השבח בכבוד לפשוט-ובעל חוב ללוקח ובעל היב ליתומים (שם צה), 'מעות ישל יתומים מליינן להו בדבית- (ב"מ ע), 'הכותב נכסיו לאשתו לא עשאה אלא אפוסרופיא. (ב"ב קמד). וזה לטובת היתומים... ואמר לרב יהודה תלמידו לא תהוי בעבורי אחסנתא אפוי מברא בישא לברא טבא. (כתובות נג), 'מציאת אלמנה לועזת (שם צו), 'אלמנה אין שמין מה שעליה. (שם נד), וכמו שראינו השתדלותו לריב ריב יתום ואלמנה אף כן עשה דין לנשים. נגד בעליהן והיה שגא: שלא ולהתיר על נקלה הקשר בין איש לאשתו. נגד דעת רב: חברו שאמר המדיר אשתו ליהנות ממנו שיוציא לאלתר ויתן כתובה העמיד הוא ההלכה שלא יתן גם לאלתר אלא ימתין שגא ימצא פתח לגדרו. (כתובות סא), 'וכן על מה שאמר רב האומר איני זן ואיני מפנים ויציא ויתן כתובה אמר שמואל כמתמיה עד שכופין אותו להוציא וכפיהו לזין-נשם עו). 'וכן הגביל דין המשנה שאמרה גם המעושה בישראל כשר, שאין לקיים זה החק אף באופן שאינו חייב מן הדין לגרשה אלא אינו כשר רק אם הם מעשים אותו כדין. ובאופן שחייב לגרשה, אבל גם מעושה שלא כדין. פסול (גיטין פחז). ואמנם אם אמרנו כי עשה דין יתום ואלמנה ודין הנשים נגד בעליהן לא נחשוב כי היה לו משא פנים לעשות חק לטובתם אף במקום ששורת הצדק לוקה כי אם שטר בכל מקום אח הצדק, ובעת שהצדק היה דורש זאת לא נשא פנים לאלמנה ולנשים בדין²⁵.

מאד מאד היו עיניו פקוחות על משפט הצדק בעניני משא ומתן בין אדם לחברו, וביחוד היה משגיח על תקנת הקונים לצרכי ביתם דברים של היו נפש, ובכחינה הזאת קבע חק ישר ומגושל: מעמידין אגרומין למדות ואין מעמידין אגרומין לשערים (ב"ב פמ), 'וטעמו כי כמעתי המדות לא יכול הקונה להציל נפשו מהם, על כן חובה על צבור והב"ד להעמיד משגיחים ושומרים על זאת, לא כן לשערים כי מה בכך אם הוא רוצה למכור ביוקר אחרים ימכרו בוול וילכו הלוקחים אצלו ולבסוף גם הוא ימכר בזול על כרחו (רשב"ס). ואמנם לעשות משפט גם לזה אשר קנה מאת זה המיקר את השער קבע גם חק לטובתו ואמר המשתכר אל ישתכר יותר משתות (שם צו וב"ב מ), ומיבין מעצמו שאם השתכר יותר משתות נחשב אונאה והמקח מקח טעות.

בימי שמואל היו נוהגים בבבל מצות השמטת כספים וכל ב"ד היו כותבים

פרוזבול

מסנו בדיני ממונות והם קשים לשלם הישר כהרבות. האחר הוא בב"ב (קמז) ומכאן נב"ם בש"ס והוא: המוכר שטר רוב לחברו והור ומחלו כהול. וזה נגד הסברה שאם יש כח בידו למכור בין מדאורייתא בין מתקנת חכמים איך יכול לסחול מה שסכר לאחר וכקו' התוס' במתנות (פחז) ואף שהם חלקו בין דאורייתא לדרבנן בכל זאת הוא נגד הסברה ששטר שהוא שלו לכל מלי שיבא אחר שאינו שלו ויבטלו ולמחול החוב ומה דועילו חכמים בתקנתן אין מה המקום להאריך בפלפולים אך המטין חיוב בדבריו התוס' במתנות: 'וב"ב וב"ק (פסז) יראה שכל מה שהשדלו לפרש מילתא דשמואל אינו אלא דוחק. והשני הוא: נב"ם (פב) ובשבוטות (מג) האי מאן דאזופיא אלפא וזוי לחבריה ואנת ליה קתא דמנלא אבד קתא דמנלא אבד אלפא וזוי ובי אין שורת הדין לוקה לשלם למלות רעה תחת סיבה וכבר נרחקו נב"ם להתיק דבריו ולא עלתה בידם ועי' תוס' ב"ם סם ד"ה לא, ולדעתו יותר ראוי לומר על הלכה זו שחיי כהלכתא בלא טעמא מלוטר כן על הלכתא אחרת דשמואל שהכותב כל נכסיו לאשתו לא עשאה אלא אפוסרופיא שחיי הלכתא בלא טעמא (ב"ב קמד). דודאי טעמא רבא איכא להא הלכתא כמ"ש הרשב"ם שם ואף שחשב"ם ב"ב (קלא): תירין דבריהם שלכך הוא הלכתא בלא טעמא טעמו שאנו מנוחין מה שכתב בשטר בתדיא שנותן לה הכל ותולכין אחר אומר דעתנו וכה נאמר למה ששינוי ש"ס שכתב כל נכסיו לאחרים ולא שיר קרקע כ"ש אין מתנהו קיימת (שם קמז) וטעמא מאי בישום אומר דעתנו כסבורא שם נב"ם. ועי' בקדושין (כסז) תוס' ד"ה דברים דכדתא שני הנושאים האלה לתודי.

25) על נוסח ילתי התובעת כתובתה כב"ד אברה מונוניתה. והטעם מפירש יפה נפ"ר רש"י שם. וב"ב (פחז) האשה שכתרה נכסיה טלוג שלה הבעל מוציא מיד תלוקתה. (ד"ד ה"ג)

פרובול כתקנת הלל (שביעית פ"י מ"ג), וזה הדבר. היה רע בעיני שמואל כי כל שלשה ושלשה שהתחברו יחד להיות ב"ד יהיה כח בידם לכתוב פרוובול להיות שלימים על ממונם של ישראל להפקירו, ואמנם נראה כי גם עיקר מצות השמטה כספים בבבל היה רע בעיניו וחשב כי יותר טוב לבטלה, ובלו ספק מראותו כי אין מקומו ומנו סובלים דבר קשה כזה המזיק את המשא והמתן בין בני אדם, ובעבור זה אמר כי התקנה הזאת היא "עולבנת דייניי אי איישר חילי אבטליניה" (גיטין לו), ולא נחשוב כי רצה לבטל את הפרובול ולהעמיד הדבר על עיקר הדין שהיה השביעית משמטה בכל ענין, כי אם כונתו בזה שהיא בושה לדיינים המעזים פנום²⁶ להעביר בערמה על החק. הלא טוב לבטל במנין את החק עצמו שהשביעית משמטה בבבל ולהקן כי המלוא לחברו סתם יחשב כאלו התנה עמו על מנת שלא תשמטני בשביעית²⁷, ובה החק בטל מעיקרו ואין צורך להערמה. ואולם מדבריו שאמר "אי איישר חילי אבטליניה", נראה כי חכמי דורו לא רצו להסכים עמו בדבר הזה, ולא היה כח בידו להוציא מחשבתו לפעולה אדם, על כן מצא טוב לפניו שעל כל פנום לא יתן הדבר ביד כל אחד ואחד, ועל כן תקן: שאין כותבין פרוובול אלא או בכ"ד של סורא (מקומו של רב) או בכ"ד שבנהרדעא (מקומו של שמואל) בתי דינין האלה ראויים לפעולה בזאת (גיטין שם). ולהקל המשא ומתן בין בני אדם שלא יכבד עליהם עול השמטה כספים קבע הלכה: המלוא את חברו לעשר שנים אין השביעית משמטתו (מכות ג), ואין כונתו עשר שנים בדקדוק כי אם גם פחות או יותר, והעיקר כל שלא יפול זמן הפרעון בשנת השמטה כי אם לאהריה או גם לפנייה אין השביעית משמטתו (מיר וב"י ח"מ סי' ס"ז), ובה הלא כל אחד ואחד מן המלוים יכול להפקיע עצמו מעול השמטה בלא עזרת ב"ב וכלי הערמה כי בידו לקבוע זמן הפרעון אחר השמטה ואז אין השביעית משמטתו²⁷.

ככה ראינו כי בעת אשר ירד רב לבבל לא היה המצב הדתי בלבד כי אם גם המצב המוסרי היה מאד נרע, כפרט בעיני האשות, עד שהיה מוכרח לעשות קצת תקנות בבחינת המיסר והצניעות (לעיל פ"ב), אף כן כמורה ואולי עוד יותר היה שמואל מקפיד על שמירת הצניעות ושמירת המדות בין באנשים ובין בנשות. בנהרדעא נתנו קלות ראש בענין קדושת אשה וכל הרוצה ליטול אתה השהיט ויעשה עצמו כתיאור להיות עוסק בגיטין וקדושין ולהיות דיון בדבר, בעבור זה תקן: כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהיה לו עסק עמהן (קדושין ו). מתקנת רב ושהיה מעניש את מי שקדש אשה בשוק (שם וז'), נראה כמה קלות ראש נתנו בקדושין אדם פוגע אשה בשוק ומהתל בה ומקדשה; ואולי חשבו בלבם שאין קדושין כאלה קדושין גמורים רק דברי התול, ועל כן היה רב מנגיד על מעשה כזה ונראה כי גם מה שקבע שמואל להלכה

26) כן פי' רב נתקן שם את סמורו של שמואל שמה שאמר שמואל אי איישר חילי אבטליניה כלומר אקיימניה דייניי אימא בית מלחא דאיגי' דלא כתובי' כמאן דכתיב' דמי ופירשי' איישיב ב"ד ואתקן דסתם סליין יהיו כמסורין שפורותיהם לב"ד ואע"ג דלא כתוב - נתו כאלו כתב ומה נראה דפרובול וסוסר שפורותו לב"ד לדעת רש"י תרו מילו ולא כפרושו במכות (ג) דמסור שפורותו לב"ד. היה פרוובול וס"ה בפירוש י בבתובות (פסו). ועי' מה שכתבנו בחלק א' צד 172 בתערה סי' 2 ולענין פירושו בדברי ר"ג נראה בעיני יותר נכון כפירושו בנפנים שהכונה שרצה לתקן שיהא נחשב כאלו התנה: בפירוש ע"ס שלא תשמטני בשביעית ואע"ג שלא בתכ התנאי נחשב כאלו כתוב שמואל עצמו הוא האומר. ע"ס שלא תשמטני בשביעית אין שביעית משמטתו.

27) ונראה בעיני כי אף שלא עלתה בידו לבטל הפרובול וסמטת לא הורו לו חכמים בכל זאת היה פוגע שלא היו מדקדקים עוד בענין שמטת כספים. והרי הוא עצמו אמר (ב"ק לו) יתוסיס אינן צריכין פרוובול, ורב נתקן שהיה תלמודו של שמואל אמר (גיטין לו): מאן אריס לוטר פרוובול הית לי ואכדי ורב הלך עד צדא אחר הלאה מזה, כי אתר לקמיה דרב אמר ליה מירי פרוובול הית לך ואבדי כגון זה פתח מירי לאלם הוא (ג' ע"ג שם) ושישא שאינו צריך ראייה על סגנתו, ולפי"ז היה לכל אחד אחד בידו להציל מהשמטה כספים ולמסון פרוובול היה לו ואבד.

להלכה: קדשה בתמרה מקדשה שמא שוה פרוטה במדי (שם יב), גם היא מכוננת נגד פריצת האנשים המהתלים באשה ומקדשים אותה בתמרה שהוא דבר מועט בא"י וחושבים שאין אלו אלא קדושי התולים, לכך פרסם שאין הדבר כן כי אם אנו חוששין שמא שוה פרוטה במדי. ויען שנהגו קלות ראש בקידושין אף על כן הנהיג שמואל בנהרדעא שלא יהיו מבמלים קול שיצא על אשה שנתקדשה (גיטין פא). מיעוט אמונתו בצניעות הנשים שבארצו יודע לנו עוד ממה שמחמיר מאד בשבויה שנשבת בין הנכרים יותר משורת הדין (כתובות כג), וארוסה שנתעברה אף שידענו כי קרב אליה הארום בבית חמיו הוא חושרה פן הפקירה עצמה גם לאחרים ועשה את הולד הנולד לשתוקי (יבמות סז); ועשה סייגות והרחקות שלא להרגיל נשים בין אנשים, ויסד הלכה אין משתמשים באשה כלל בין גדולה בין קטנה (קדושין ע), ואין שואלין בשלום אשה כלל (שם), ואמר קול באשה ערוה (ברכות כד), וכמעט הסיג הגבול בהרחקתו עד שגזר ואמר אסור להתיחד עם כל העריות שכתורה (קדושין פאז). יותר מכל אלה יעיד על מיעוט אמונתו בצדקת הנשים מעשה אחד שאירע לו עם רב הכירו. לפני רב הביאו מעשה באדם אחד שעלה על ראש הדקל והנה קיץ נכנס כביציו ונקבם ובסבת החבורה יצא מהם כמין ליחה והוליד אחרי כן בנים ושלה שמואל אל רב ואמר לו צא וחזר על בניו מאין הם (יבמות עה); ועתה בא וראה איך על נקלה חשב אשת איש כי זנתה החת בעלה רק מהשערות אשר חשב כי איש כזה אינו יכול להוליד, ומי אמר לו שלא נרפא נגעו וחזרו ביציו לאיתנם הראשון? אין זאת כי אם שמצב צדקת הנשים בזמנו ובמקומו ובארצו היה כל כך ברע עד שכל חשד היה צודק בעיניו.

כאשר נתן רב את לבו להביא סדרים בעבודת אלהים ותיקן כמה תפלות וברכות (לעיל פי"ב), היה גם שמואל בעווריו תפלה אחת אשר נתחדשה בעת ההיא לליל יו"ט שחל להיות אחר השבת נקרא על שם שניהם „מרגניתא דרב ושמואל“ (ברכות לג), ולו ביחוד נתיחסה תפלת „הביננו“ המכונה תפלה קצרה (שם כט), ואין בזה כל ספק כי גם נתקנתו שתיקן רב בתפלת ראש השנה הנקראת תקיעתא דרב"א אף יד שמואל תכון עמו, כי רק באופן זה יהיה אפשר כי קבלוה עליהם כל גלילותי בכל, ואשר לא נקראה על שם שניהם אולי מפני שרב היה מחבר הנוכחא, ויותר נראה מפני ששמואל לפי טבעו ותכונתו לא הקפיד על ככה מעותו. כי מדה הענוה היתה כגזר לחבמתו ואותה שמרה נצח. זאת המדה משבח בהלל והלטידיו באמרו: לא זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותם אלא מפני שנוחים ועליבים היו (עירובין יג). וקיימה גם במנהגי עם בני אדם. ובנגוד אל רב אשר היה קפדן, קראו עליו המקרא טוב ארך רוח מגבה רוח וקהלת רבה סדרא ב' פי' טוב אחרית דברי). זאת המדה נגלתה גם במשאו ומתנו עם הלמידיו. אם אחד מהם הראה סתירה מדבריו אל דבריו לא עשה כדרך הפלפלים להפך בהם ולהפך בהם כסברות חדורות ובתחבולות עד שימצאו פשרה מרומה למען הצטרך כי אם הודה על האמת (עירובין עד). ואף ענותו היא היתה כסימני נפשו כי יכול לקיים ברית שלום ורעות עם רב אשר היה קפדן ואדם מבוהל ברגו. כמה פעמים במל דעתו מפני דעתו ואמר הלכה כרב (שם צז), או תרגם ההלכה לפי שיטת רב (ב"מ קז). פעם אחת בקר רב את שמואל בביתו ויהי עמו כל יום השבת ויהי מרה לבני ביתו להיות נוהגים כשיטת רב ונגד שיטתו (עירובין צר). ספרו על רב שילא לפני רב כי היה משיא אשה שנמבע בעלה כאנם שמימו עומדים וזה שלא כדון, והנה רב בחפזון בקש משמואל כי יתן ידו עמו לגזור שמתא על רב שילא, אך שמואל המתון לא היה נחפו ויאמר לרב לא נעשה דבר עד אם נשאלה את פיה, וכן עשו: טוב עש', כי מתוך תשיבתי הכירו כי לא בודון התיר כי אם שגגה יצאה מלפניו ואינו

חייב שמתא משורת הדין. והנה שמואל בענותו לא הזכיר את רב על מחשבתו הרעה אשר חשב לעשות, כי אם אמר אליו כמפים דעתו: לא יאונה לצדיק כל און (יבמות קכא).

הבדל התכונות הנה של שני הראשים האלה בבבל רב ושמואל יגלה ויראה מתוך המצב שהתיצבו עליו נגד בית הנשיא שבא"י. הנה לשניהם היה התרעומת לב על הנשיאות ואף צדקו בהרעומתם. רבי מנע לתת לשמואל סמיכה כל עיקר, וגם לרב לא ניתנה סמיכה שלימה, אף שרוב הנסמכים מהם בא"י לא הגיעו לקרסוליהם. והנה רב בעים רוחו לא יכול לסלות להם את עותרתם, ויהי כאשר תיקן רבי יהודה נשיאה להתיר את השמן של גוים והגיעה השמועה לבבל לא שעה. רב לתקנתו ולא רצה לקבלה, והנה כל מי שיודע תהלוכות משפט הומנים ההם ברבר היחוס שבין בני בבל ובין בני א"י הוא ידע כי לא אירע דבר הזה לפני שאחד מגדולי בבל יסאן מלקבל תקנה או גזירה שיצאה מלפני הנשיא ובית דינו הגדול. ועתה רב אשר מלא לבו לעשות כן, בלי ספק התרעומת אשר בלבו השיאתהו להתיר את הקשר אשר היה מהבר את שתי הארצות האלה לקרוא דרור לבני בבל ולהסיר מעליהם עול הנשיאות. ואמנם שמואל אף כי לא יוכחש כי היה לו תרעומת לב על הנשיאות, בכל זאת בענותו ובשאננות רוחו היה מתון בדבר וקבל התקנה וגם את רב הכריח לקבלה באמרו אליו אם לא תקבלנה אכתוב עליך "זקן מסרה" (ירושלמי ע"פ"ב ה"ט)²⁸. ומי יודע אם לא מטעם הנה ומנשיאת פניו לנשיאות כבש את חפץ לבו לבטל תקנה פרוזבול, כו אמר בלבו לו טוב הדבר לבטל תקנה שיצא מפי הלל בלתי שתצא הגזירה מלפני הנשיא ובית דינו שבא"י, ואולי גם זה כונתו באמרו, "אי איישר חילי" אבטליניה" כלומר אם תתחזק כחי ע"י הסכמת הנשיא ובית דינו. ומצאנו עוד רמז כי היה רב בעיני שמואל הרבר שבני בבל יהיו משועבדים לבית דין שבא"י בענין קביעות המועדות שהיתה נזק גדול לבני ארצו, כי בגלל הרבר הזה היו צריכים לחזו כל מועד ומועד שני ימים, וגם גילה פעם אחת את הדברים שבלבו ואמר: יכול אני לתקן כל הגולה (ר"ה כז), כי בעזרת ידיעתו בחכמת החשבון הצליח ליסר חשבון השנים והמולדות והתקופות וקביעות המועדות, וגם נתיחסה לו ברייתא בענין סוד העיבור ונקראה בשם "ברייתא דשמואל"²⁹. והנה מכל זה אנו רואים כי חפץ שמואל לקבוע חדשים ולעבר שנים על פי חשבון. ועתה יפלא מדוע לא הציא שמואל מחשבתו לפעולה אדם? ולא נחשוב כי על כן השיב ירו יען כי אבא אבוהו דר' שמלאי איש לוד מן הדרום שבא"י אשר דר בנהרדעא (פסחים סב:), שאלו להגיד לו כונת מאמר סתום בברייתא מסוד העיבור ולא ידע לפרשו, ואמר לו, "מדהא לא ידע מר איכא מילי אחרינייתא דלא ידע מר" (ר"ה שז), מי יאמין לזה אם שמואל כאמת ובכל עז רצה לתקן דבר גדול כזה הנחויץ מאד לארצו כי ישגיח על התנגדות חכם אחד מא"י אשר לא היה מן הגדולים המפורסמים ולא יאמר לו האחד בא לגור וישפוט שפוט? על זה ישגיח ולא ישגיח על תלונת הנשיא ובית דינו אשר בלי ספק יהיו מתעוררים על מעשה כזה בחימה שפוכה כאשר עשו נגד חנניה בן אחי ר' יהושע כאשר בקש לקבוע חדשים ילעבי שנים בבבל? ולא נחשוב גם כן כי ירא פן לא יהיה רב הראש בישיבה השניה

עמו

28) בירושלמי שם מוסף: אמר ליה רב לשמואל) עד דאנא תמן אנא ידע טאן ערער עלה שמלאי הדרובי א"ל מר בשם גרמיה לא בשם ר' יודן נשיא אמרה עליו ואכל. ובהשקפה ראשונה נראה כי מאן רב לקבלת ספני שר' שמלאי הביאה לשם נתינת מסופק באמתתה אבל מדאמר בסוף אמרה עליו חאלל משמע שאף שרע שר' נשיאה תקן כן לא רצה לקבל עד דאמרה עליו שמואל.

29) ע"י בתחליץ ח"א במאמר תולדות שמואל לר"א קראבסאל ע"ד 63 ועוד שם במאמר סוד העבור לת"ל ע"ד 117 והלאה.

עמו בדבר הזה, או באמת ערער רב על הדבר והשיבו מחפצו, גם זה יקשה בעינינו מאד כי יותר יש להאמין כי רב מתשוקתו לשבר עול הנשיאות מעל בני בבל יסכים עמו בבל לב ונפש. ועתה נראים הדברים כי אם אמר שמיאל יכול אני לתקן כל הגולה רק יכול אמר אבל לא שיקש ואף באמת לא מלאו לבו לעשות כן בפועל מענתו ומאהבת השלום אשר היתה מדרתו ולא רצה להכניס נפשו במחלוקת עם בית הנטוא להעיר חמתם ולעורר קנאתם.

והנה שני החכמים האלה רב ושמיאל ירו אכן פנתה לחכמת התלמוד בארץ בבל, הם טהרוה כיכלת ידם מחלאת קצת מדות מתועבות הם המיבו החיים הדתיים והריסום משפלים, הם אזנו וחקרו ותקנו חקים ומשפטים לטובת היהודים אשר בארץ הזאת, אמנם גם הם נתנו הזרע לזרועי עמל פלפולים כי מחקירהם והוייתיהם אשר עוד בהשכל ודעה יסודם ודרכי למודם אשר מישרים התהלכו היה במשך הזמנים למכשיל והדורות הבאים עברו גבולות ובחשכה יתהלכו. אחרי מות רב עוד כל ימי שמיאל נשארו הדברים כמו שהיו. מקימו של רב לא נמלא ותלמידיו הלכו לנהרדעא וישבו לרגלי שמיאל. אבל לא ארכו הימים, כמו שבני שנים עברו והנה גם שמיאל נאסף אל אבותיו, ויקם דור חדש ועמדו ראשי ישיבות חדשים תחת רב שמיאל, אבל מקומם לא מלאו ומדרגתם לא השיגו אף לחצי.

פרק ארבעה עשר

רבב בר אבהו ר"ג רב נחמן רב הונא רב יהודה.

שמיאל מת וישיבתו נתיתמה ונב ישיבת סורא לא היה לה ראש ומנהיג, כי כל הימים אשר שמיאל היה חי אחרי מות רב לא מלאו מקומו של רב. והנה בלי ספק אחדים מתלמידי שמיאל הראשונים אשר כבר הגיעו לימים קוו כי עליהם יפול הגורל להמנות ראש תחת שמיאל, אבל רבות מחשבות בלב החכם הבבלי ועצת ראש הגולה היא תקום, בימים ההם היה רב בר אבהו ריש גלותא וישב בנהרדעא. ככל ראשי הגולה היה עשיר, וכמעוטם היה גם חכם בחכמת התלמוד. הוא היה עשיר כל ימיו ונהג נשיאותו ברמים וכשמת הניח עשרו לתתניו (ב"מ קיד:). רבו היה רב. ועל שמו הביא רוב קבלותיו ולא בשם שמיאל⁽¹⁾ ולא היה מגדולי הדור כאשר הודה בעצמו באמרו: בארבעה לא מצינא בשיתא מצינא (ב"מ שם). אמנם אם נחשב ערכו לפי תכונת תורתו וענינו ולא לפי מספרן נראה כי לא נופל היה מכל גדולי דורו בחכמה, כל ימיו לא היה מתופשי ישיבה ואין מקים אשר יהיה בו רמז מתלמידיו וגם לא נמצא שיהיה אחד מן החכמים יאמר דבר בשמו בלתי אם רב נחמן לברו אשר היה חתנו וידע כל תורתיו אף כי לא היה תלמידו המובהק. דרכו בלמודים היה דרך רבו רב, לרוב משתדל לבאר כונת המשנה במה נשנית ובמה לא נשנית במה נחלקו ובמה לא נחלקו⁽²⁾ ולתת מעם להלכות הקדמונים ולהוציא מהם תולדות⁽³⁾ ונשארו לנו ממנו קצת הוראות ופסקים אשר כלם פשוטים וכדורים⁽⁴⁾. באנדה לא עסק וגם אין לנו ממנו מדרשי אנדה

(1) ע'י מנהדרין (פג), שבת קמב, שם קלז. ערובין (עתי) שם פה, שם פה, ב"מ (סח) שם (עז) שם (צט), נשין (סב) ועוד בתריה בקימות.

(2) ע'י פסחים (פז), מתני' באב תשומאה וכו'. הנינה (יט), מחלקת במעלות דרבנן אבל משומאה למהרה ד"ה השני עמא, שם (כב), י"א מעלות שנו כאן. ברכות (נג) בשלא אבל עתמ... שבת (נז) מה מעם קאמר וכו'. שבעות עמא (מז); מאן תנא ארבעה שומרין. שבת (סז) מנא ה"מ וכו' הרי קראי כתובי ירו'. שם (ע"ט). לפי שאין אדם מורה וכו'. ערובין (פד) אמר כל מלתא דרב אחא לא שני. יבמות (ע"ג) לרבני האומני שלשים וכו'. ועוד כמה כ"ב.

(3) מנהדרין (נג) לא נצרכה אלא לערה עדים וחתראה. שבת קמב, מפני מה אמרו מראה של מתכת אסורה. ב"ק (פז) מגין שאין נזקקין אלא לתובע התלת וכו' ב"מ (סז) עצמים שמערינו על חנות וכו'.

(4) ברכות (בא) תני בני ברב דמעו ומכרי דחול בשבת... גומרין כל אותה ברכה. שבת (עז) (רו ד ח ג)